

**ŠOLA ZA ČASTNIKE
XIX. GENERACIJA
LOGISTIKA OSKRBA**

Zaključna naloga

ASANACIJA BOJIŠČA

Kandidat, slušatelj: višji vodnik, Gregor Tkalec

Mentor: stotnik, Jože Rotar

Ljubljana, september, 2008

POVZETEK

Pod pojmom asanacija bojišča razumemo aktivnosti in ukrepe, ki zajemajo iskanje in zbiranje človeških in živalskih trupel ter njihov pokop ali sežig, čiščenje bojišča od vsega, kar je lahko nevarno za zdravje ljudi in živali. Pri tem izvajamo preventivo pred okužbami ljudi in živali tako, da preprečujemo onesnaževanje vode, hrane, zemljišča in zraka.

Izvajanje predpisov asanacije pa ne vključuje samo higiensko – tehničnih vprašanj, preprečiti izvor okužbe, ampak se v ospredje predvsem postavi splošna moralno – humanitarna načela ljudi in spoštovanje do mrtvih in skrb za njihove družine.

Slovenska vojska je sprejela SVS Stanag 2070(4) z naslovom Pokopi v kriznih razmerah, v katerem predpisuje standardizirane postopke v primeru pokopa umrlih iz NATO držav, za umrle nasprotnikovih sil in po potrebi za civilno prebivalstvo. S standardom je predpisana odgovornost za izvedbo naloge, opredeljuje vrsto pokopov, postopke izvedbe pokopov, predpisano dokumentacijo ter ravnanje z osebni predmeti umrlih.

V nalogi sem predstavil tudi izvajanje Mrliško pregledne službe v Republiki Sloveniji, ki jo ureja Pravilnik o pogojih in načinu opravljanja mrliško pregledne službe.

Ključne besede:

- asanacija bojišča,
- iskanje in zbiranje človeških in živalskih trupel,
- pokop ali sežig,
- krizne razmere,
- mrliško pregledna služba.

SUMMARY

The term asanation of the battlefield is understood as the activities and measures that contain searching for and collecting human and animal dead bodies and their burials or incineration, the cleaning of the battlefield from all that could be dangerous for the health of people and animals. At this, we carry out a precaution against infections that could endanger people or animals so that we make the pollution of water, food, land and air impossible.

Carrying out the regulations of asanation does not contain just the hygienic-technical questions to make the origin of the infection impossible, but it also puts into the foreground general moral-humanitarian principles of people, respecting the dead and the care for their families.

The Slovenian Army accepted the SVS Stanag 2070(4), titled »Burials in crisis circumstances«, in which the standard steps in the case of a burial of a dead body from NATO states, of the dead of the opponent side and if needed for the civil population are described. That task is prescribed by standard, the way of burials, the procedure of carrying out burials, the prescribed documents and the treatment with personal things of the departed are determined.

In this task I also presented the practise of the coroner in the Republic of Slovenia, which is organized by the Regulations about conditions and ways of performances of the coroner.

Key words:

- asanation of the battlefield,
- searching and collecting human and animal bodies,
- burials or incineration,
- crisis atmosphere,
- coroner.

KAZALO

POVZETEK	ii
SUMMARY	iii
1. UVOD	1
Opredelitev problema	1
Namen in cilj	2
Metode dela	2
Struktura zaključne naloge	2
2. ASANACIJA BOJIŠČA	3
Splošne določbe	3
3. ORGANIZACIJA IN IZVEDBA ASANACIJE BOJIŠČA	6
3.1 Iskanje in pokop mrtvih	6
3.2 Iskanje in pokop poginulih živali	11
3.3 Odstranjevanje odpadkov nevarnih za zdravje ljudi in živali	12
4. IZVAJANJE ASANACIJE BOJIŠČA V POSAMEZNIH TAKTIČNIH POSTOPKIH IN RAZLIČNIH POGOJIH DELOVANJA	13
4.1 Izvajanje asanacije bojišča v posameznih taktičnih postopkih	13
4.2 Izvajanje asanacije bojišča v različnih pogojih delovanja	13
4.3 Organizacija in izvajanje asanacije v vojaškem letalstvu	14
4.4 Organizacija in izvajanje asanacije v vojaški mornarici	14
5. POKOPI V KRIZNIH RAZMERAH	16
5.1 Poročilo o pokopu v kriznih razmerah	19
5.2 Pokopi v primeru nuklearne, biološke in kemično kontaminirane žrtve	21
6. MRLIŠKO PREGLEDNA SLUŽBA V REPUBLIKI SLOVENIJI	24
6.1 Splošne določbe	24
6.2 Opravljanje mrliško pregledne službe	25
6.3 Dokumentacija	26
6.4 Obdukcija	27
6.5 Pokop	28
7. ZDRAVNIK V IZREDNIH RAZMERAH	29
7.1 Sodnomedicinska dejavnost v izrednih razmerah	31
7.2 Ugotavljanje približnega časa smrti glede na posmrtne spremembe na truplu	33
8. ZAKLJUČEK	35

LITERATURA IN VIRI	36
SEZNAM SLIK	37
IZJAVA O AVTORSTVU	38

1. UVOD

V Sloveniji smo se z asanacijo srečali pred kratkim, ko se je s Korzike vrnila šestdeset članska odprava operativnih gorskih reševalcev, gasilcev, pripadnikov enot Civilne zaščite in Slovenske vojske, ki so skladno z načrtom asanacije kraja nesreče potniškega letala Inex Adrie Avioprometa, ki se je zgodila leta 1981, uspešno opravili asanacijo območja nesreče na pobočju 1365 metrov visoke gore San Pietro na Korziki.

Asanacija kraja letalske nesreče je potekala v sodelovanju s francoskimi oblastmi, pri tem je francoska vojska Sloveniji zagotavljala logistiko za vojaški helikopter Slovenske vojske, zelo pomembna pa sta bila tudi sodelovanje lokalnih oblasti in pomoč tamkajšnjih gasilcev, saj je bila reševalna akcija zelo obsežna in zahtevna.

Zaradi izredno neugodnih vremenskih razmer na območju čiščenja je skupina slovenskih reševalcev večkrat na goro in z nje morala oditi peš, saj helikopter ni mogel leteti. Delo so prilagajali trenutnim vremenskim razmeram in si kljub temu po najboljših močeh prizadevali uspešno uresničiti načrt asanacije. Skupina reševalcev je goro v dobrih dveh tednih očistila, čeprav je akcija potekala na zelo zahtevnem in težko dostopnem terenu, zaradi slabih vremenskih razmer pa je bilo delo reševalcev še toliko težje. Ostanke nesreče so prepeljali v vrečah s helikopterjem Slovenske vojske, večje kose pa na kraju nesreče razrezali na manjše in jih po zraku prepeljali na približno tri kilometre oddaljeno zbirno mesto. Med najdenimi ostanki so reševalci našli tudi kosti ponesrečenih potnikov in njihove osebne predmete in dokumente. Med odstranjevanjem posledic nesreče so reševalci zbrali več kot sedemindvajset ton ostankov letala oziroma enainsedemdeset transportnih vreč, ki polne tehtajo od sto do petsto kilogramov. Poleg tega so s helikopterjem z gore na zbirno mesto prepeljali trideset velikih kosov letala. Na gori San Pietro je ob uspešno končani asanaciji potekala še spominska slovesnost z odkritjem spominskega znamenja z dvojezičnim napisom v slovenščini in francoščini, udeležili pa so se je tudi svojci žrtev letalske nesreče, visoki predstavniki Ministrstva za obrambo ter nekateri člani operativne skupine Civilne zaščite, ki je uspešno izvedla zelo zahtevno asanacijo območja letalske nesreče.

Tako je Slovenija po več kot šestindvajsetih letih nesrečno goro San Pietro, kjer so v dvaintrideseti največji letalski nesreči vseh časov ugasnila življenja številnih Slovencev, končno očistila in ji vrnila mir, čeprav bi bilo prav, da bi to storila že pred mnogimi leti.

1.1. OPREDELITEV PROBLEMA

Področje asanacije bojišča bi naj spadalo pod logistiko. To področje me še posebej zanima, saj je Republika Slovenija s osamosvojitvijo spremenila status vojske, s tem pa so se spremenili tudi predpisi. Predvidevam, da je bivša armada imela to področje dobro rešeno, zanima pa me, kako je to napredovalo v Slovenski vojski.

1.2 NAMEN IN CILJ NALOGE

Namen in cilj naloge je ugotoviti in proučiti normativne predpise, ki ga zajema navodilo jugoslovanske ljudske armade, ter kako je to področje urejeno v Slovenski vojski oziroma, kako bi moralo biti.

1.3 METODE DELA

Pri izdelavi zaključne naloge sem v ustreznih kombinacijah uporabil naslednje znanstveno-raziskovalne metode:

- z analizo sem osnovni problem razčlenil na določena poglavja in jih tako obdelal,
- z metodo sinteze sem razčlenjena in obdelana poglavja v zaključku združil,
- z metodo klasifikacije sem splošni del razvrstil na posamezne dele,
- za opisovanje problema naloge sem uporabil metodo deskripcije.

1.4 STRUKTURA ZAKLJUČNE NALOGE

Nalogo sem razdelil na tri tematske sklope. V prvem delu naloge, drugo, tretje in četrto poglavje, kjer sem pod drobnogled vzel navodilo za asanacijo bojišča bivše jugoslovanske ljudske armade, sem opisal načelne odredbe o organizaciji in izvajanju asanacije bojišča. Navodilo predvideva izvajanje asanacije bojišča v coni operativnega delovanja, ter na ostalem območju države, kjer sovražnikova bojna delovanja izzovejo potrebo po asanaciji bojišča. Daje pa smernice za organizacijo in izvajanje asanacije bojišča v taktično-operativnih conah, ki bojno delujejo v vojaškem letalstvu in mornarici, kot tudi v posebnih pogojih delovanja. Navodilo predvideva tudi angažiranje vseh državnih in komunalnih organov, ustanov, društev, kot tudi civilno prebivalstvo v sestavi Civilne zaščite na območju, kjer ni operativnih enot ali vojaških teritorialnih poveljstev.

V drugem delu, peto poglavje, sem se osredotočil na standard, ki ga je sprejela Slovenska vojska na podlagi SVS Stanaga 2070(4). Standardizirani so postopki, ki bodo izvedeni v primeru, ko bodo sile ene članice NATA opravljale pokope za mrtve iz drugih NATO držav, za umrle pripadnike nasprotnikovih sil in po potrebi za civilno prebivalstvo.

V tretjem delu, šesto poglavje, pa sem predstavil civilno zakonodajo o izvajanju mrliško pregledne službe, ki jo ureja Pravilnik o pogojih in načinu opravljanja mrliško pregledne službe.

V zaključno nalogo pa sem vključil tudi delo zdravnika v izrednih razmerah, s katerim sem hotel prikazati, da je tudi delo zdravnika v izrednih razmerah pomembno in potrebno.

2. ASANACIJA BOJIŠČA

2.1 SPLOŠNE DOLOČBE

Pojem asanacije bojišča

- Zajema iskanje in pokop človeških in živalskih trupel in njihov pokop ali zažig ter čiščenje bojišča od vsega, kar je lahko nevarno za zdravje ljudi in živali. Preprečuje se onesnaževanje vode, hrane, zemljišča in zraka s tem pa izvajamo preventivo pred okužbami ljudi in živali.

Dejavniki asanacije bojišča

- Iskanje, zbiranje in nudenje prve pomoči slučajno zaostalim ranjencem in bolnim ter njihova evakuacija v zdravstvene enote.
- Iskanje, zbiranje in nudenje prve pomoči slučajno zaostalim in pobeglim živalim in po potrebi njihova evakuacija v veterinarske enote.
- Iskanje, zbiranje in pokop mrtvih oseb in formiranje ustrezne evidence.
- Iskanje, zbiranje in pokop ali zažig živalskih trupel.
- Zbiranje in odstranjevanje (sežig, pokop) vseh vrst odpadkov nevarnih za zdravje ljudi in živali.
- Zbiranje vojaške lastnine in osebnih stvari ranjenih ali pa umrlih vojaških oseb.

Izvajanje asanacije

Asanacija se izvaja takoj po koncu bojev, ko je moštvo, ki je določeno za asanacijo bojišča omogočeno neovirano gibanje po bojišču, ker so trupla izpostavljena procesu gnitja in je njihovo shranjevanje (pokop, zažig) oteženo. Da bi se zagotovilo svobodno gibanje oddelku za asanacijo je prej potrebno odstraniti minska polja in neeksplozirana sredstva, granate,... Če pa je to nemogoče, je potrebno moštvo v oddelku za asanacijo seznaniti z minskimi polji in kontaminiranim območjem.

Organizacija in izvedba asanacije

Organizacija in izvedba asanacije bojišča spada pod operativne enote vojaških teritorialnih poveljstev in organa civilne obrambe, ki se obvezujejo, da bodo med seboj sodelovali in se dopolnjevali.

Asanacija v coni delovanja operativnih enot spada pod poveljstvo operativnih enot, ostalo ozemlje pa prevzame vojaško teritorialno poveljstvo.

Organi civilne oblasti so na podlagi Zakona in drugih predpisov dolžni v vseh pogojih in okoliščinah pomagati pri izvajanju asanacije ali jo izvajati sami na območjih, kjer ni operativnih enot in vojaških teritorialnih poveljstev.

Asanacija bojišča posebej, ko gre za asanacijo v naseljenih mestih, kjer je nevarnost velike okužbe, požara, radioaktivnega sevanja, veliko število mrtvih in ranjenih, je potrebno uporabiti vsa razpoložljiva sredstva, tudi nadrejenih poveljstev s sanitetnimi in veterinarskimi strokovnjaki, gasilci, pod pogojem, da to situacija in okoliščine omogočajo.

Ekipe za reševanje najprej pomagajo ranjenim in bolnikom, nato pa se izvaja dekontaminacija, gašenje požara, zbiranje mrtvih, odstranjevanje živalskih trupel in odpadkov. Ekipe za reševanje morajo biti opremljene za delo v kontaminirani coni, v nasprotnem primeru morajo počakati, da se radioaktivnost zniža na dovoljeno vrednost.

Asanacijo bojišča izvajajo posebne enote, odredi ali oddelki, ki pa niso stalne sestave, vendar se formirajo po potrebi, po odločitvi poveljnika ranga brigade ali višje enote. Enota je lahko moči oddelka do čete, angažirajo pa se lahko enote, ki niso neposredno angažirane v boju.

Na podlagi odločitve poveljnika enote izda poveljnik logistične enote ukaz za asanacijo bojišča, načeloma pisno.

Povelje za asanacijo zajema:

- sestavo in nalogo oddelka za asanacijo,
- nalogo sanitetnih, veterinarskih, intendantskih in drugih organov, ki so v povezavi z asanacijo bojišča,
- naloge v povezavi z asanacijo bojišča, ki jih izvajajo vojaško teritorialni organi ali organi civilne oblasti,
- rajon delovanja, začetek in konec delovanja,
- postopek z ranjenci ter bolnimi in zapuščenimi živalmi,
- postopek z mrtvimi poginulimi – zaklanimi živalmi in ravnanje z odpadki nevarnimi za zdravje ljudi in živali,
- postopek za vojaško lastnino in osebnimi stvarmi,
- mesto in način pokopa ali sežiga,
- mesto in način čiščenja in dezinfekcije ljudi in materialnih sredstev po končani nalogi asanacije
- izdelava poročila.

Oddelek za asanacijo je lahko različne moči in sestave, kar pa je odvisno od:

- velikosti območja, ki ga je potrebno pregledati,
- pokritost zemljišča in ovire,
- velikost izgub in čas, ki je na razpolago za delo v oddelku za asanacijo.

Enota za asanacijo bojišča sestavljajo:

- poveljnik,
- oddelek strelcev za zaščito enote,
- zdravnik, po potrebi veterinar,
- potrebno število bolničarjev,
- potrebno število veterinarskih tehnikov,
- nosilci ranjencev in trupel,
- ostalo moštvo za delo,
- mesarji (klanje in obdelava živali),
- pripadniki iz osnovnih enot,
- ustrezna transportna enota,
- fotograf,
- drugi (po potrebi).

Poveljnik oddelka je odgovoren za pravilno izvajanje asanacije. Kontrolira delo vseh v oddelku in po končanih aktivnostih izdela poročilo in ga preda poveljniku logistične enote ali poveljniku, ki ga je odredil za to nalogo.

Oddelek strelcev varuje delo oddelka za asanacijo, vojaško lastnino in osebne stvari ranjenih in mrtvih.

Zdravnik pomaga ranjenim, ugotavlja smrt pri umrlih ter organizira in kontrolira izvajanje dezinfekcije.

Veterinar pomaga ranjenim in bolnim živalim, odloča o evakuaciji ali klanju ter nadzira zakopavanje živalskih trupel in izvajanje dezinfekcije.

Bolničarji se določijo iz sestave enot z nalogo pomagati in nuditi prvo pomoč slučajno zaostalim ranjencem, ter da jih evakuirajo.

Nosilci ranjencev, ki so iz operativnih enot, se določijo za evakuacijo ranjencev s pomočjo formacijskih ali priročnih nosil na zbirno mesto ranjencev, pod nadzorom bolničarja. Za prenos mrtvih se določijo ostali vojaki ali civilno prebivalstvo.

Moštvo s sredstvi za pokop se določi iz sestave enote ali iz civilnega prebivalstva. Njihovo število je odvisno od velikosti izgub. Določi pa se jih glede na izračun, da en človek lahko zakopa človeško truplo v osmih urah, truplo večje živali pa v štirinajstih urah. V sestavo moštva za asanacijo bojišča se iz vsake enote, ki je delovala v spopadu in je v tem območju imela izgube določi po en podčastnik ali vojak desetnik da pomaga pri delu, prepoznavanju trupel, zbiranju vojaške lastnine in podatkov za seznam enote. Zaradi lažjega in hitrejšega prenosa mrtvih na mesto za pokop in prenosa poginulih živali na mesto za zakopavanje ali sežig, se oddelku za asanacijo bojišča dodelijo potrebna transportna sredstva. Če se pri delu na asanaciji predvideva odstranitev minskih polj, rušenj raznih objektov, dekontaminacijo zemljišča in podobno je potrebno oddelku za asanacijo priključiti inženirske enote in enote za jedrsko, radiološko, kemično, biološko orožje. Moštvo oddelka za asanacijo, ki je neposredno v stiku z mrtvimi osebami ali poginulimi živalmi mora biti opremljeno z potrebnimi zaščitnimi oblekami in sredstvi, ki jih predpisuje intendantska služba. Po opravljeni nalogi pa se moštvo mora temeljito oprati in dezinficirati. Prav tako je potrebno očistiti in dezinficirati vsa materialna sredstva, ki so pri delu bila uporabljena. Moštvo, ki opravlja asanacijo v kontaminirani coni pa mora upoštevati še naslednje varnostne ukrepe:

- uporabljati vsa zaščitna sredstva,
- gibati se v coni, ki jim je odrejena,
- po kontaminiranem območju se premikati z vozili,
- v kontaminiranem območju se zadrževati tako dolgo, koliko jim je predpisano,
- čim manj dvigovati prah,
- ne sedeti in ležati na zemlji,
- ne kaditi, ne jesti in ne piti.

Po zaključku dela moštvo, ki je delovalo na asanaciji v kontaminirani coni sleče zaščitno opremo, izvaja samodekontaminacijo, zatem pa gre v dekontaminacijsko postajo, kjer se izvede popolna dekontaminacija in menjava obleke. Dekontaminacijo je potrebno izvesti tudi na opremi in sredstvih, ki so bila uporabljena v kontaminiranem območju.

3. ORGANIZACIJA IN IZVEDBA ASANACIJE BOJIŠČA

3.1 ISKANJE IN POKOP MRTVIH

Po prejemu ukaza za formiranje oddelka za asanacijo, poveljnik oddelka zbere in pregleda moštvo, materialna sredstva, ki so mu na razpolago ter organizira delo. Če obstaja možnost intendantske enote, organizirajo izdelavo zabojev za trupla in nagrobnih znamenj v mestnih delavnicah, če pa je to nemogoče se trupla pokopajo v obleki, ki jo imajo na sebi. Za nagrobna znamenja pa se uporabljajo priročna sredstva (deske, kamen,...). Sanitetni organi pa organizirajo nabavo dezinfekcijskih sredstev. Pred začetkom aktivnosti poveljnik oddelka za asanacijo izda ukaz, ki vsebuje:

- nalogo oddelka za asanacijo, začetek in konec aktivnosti,
- število, sestavo in nalogo patrolje in območja, ki jih je potrebno pregledati,
- mesto zbirališča ranjencev in mesto zbirališča bolnih živali,
- postopek z slučajno najdenimi ranjenci, bolnimi in zapuščenimi živalmi,
- mesto za zbiranje in način premeščanja umrlih na vseh ravneh poveljevanja,
- način pokopa in označevanja grobov,
- postopek ravnanja z vojaško lastnino in osebnimi stvarmi,
- sestavo in nalogo skupine za iskanje in pokop oziroma sežig poginulih živali,
- postopek z poginulimi oziroma ubitimi živalmi,
- postopek ravnanja z odpadki, ki so nevarni za zdravje ljudi in živali,
- navodilo za delo v kontaminirani coni,
- mesto za sprejem delovnih oblačil in mesto za kopanje in dezinfekcijo moštva in materialnih sredstev po koncu asanacije.

Patrulja je ponavadi sestavljena iz enega bolničarja, kot vodjo patrolje, potrebno število nosilcev ranjenih in mrtvih ter en do dva strelca. Patrolje podrobno pregledajo odrejeno območje, posebej skrita mesta, kot so jarki, potoki, rovi, zaklonišča in podobno ter poiščejo ranjence in mrtve. Patrolje zbirajo vse najdene ranjence in mrtve ne glede na to ali gre za pripadnike naših enot ali pripadnike sovražnikovih enot oziroma civilno prebivalstvo. Najdenim ranjencem bolničarji nudijo prvo pomoč, zaustavijo krvavitev in priročno imobilizacijo. Prav tako kontrolirajo pravilnost nujenja prve pomoči, če pa je potrebno jo popravijo in dopolnijo.

Vse mrtve osebe, vojaške ali civilne, patrolje poberejo na odrejenih mestih, odkoder se transportirajo na mesto za pokop. Patrolje zbirajo tudi dele telesa najdene na bojišču in če se le da jih dajo k truplu h kateremu pripadajo.

Vse mrtve osebe, vojaške in civilne, prav tako vojaška lastnina in osebne stvari mrtvih, se prevažajo na mesto za pokop z transportnimi sredstvi oddelka za asanacijo. Pred uporabo je potrebo transportna sredstva prekrito z priročnim sredstvom zaradi kasnejšega čiščenja in dezinfekcije (seno, slama, listje).

Vojaška lastnina in osebne stvari ranjencev ali mrtvih oseb, ki so kontaminirana, je potrebno dekontaminirati. V kolikor so postali radioaktivni se morajo zakopati skupaj z trupli ali varovati dokler jim se radioaktivnost z naravnim razpadom ne spusti na dopustno vrednost.

Na mestu za pokop se izvaja komisijski pregled vseh trupel, njihova identiteta, evidenca in razvrstitev za pokop. Komisijo za pregled trupel sestavljajo poveljnik oddelka za asanacijo, zdravnik ter podčastnik iz operativne enote.

Dolžnosti komisije so:

- ugotoviti oziroma potrditi smrt in identiteto umrlih,
- izvajati pokop mrtvih,
- sestaviti evidenco umrlih, vojaške lastnine in osebni stvari,
- predati urejeno evidenco in osebne stvari organizacijskemu organu, vojaško lastnino pa v odgovarjajoče skladišče.

Zdravnik podrobno pregleda vsako truplo in potrdi smrt kot tudi vzrok smrti. Posebno pozornost posveča navidezni smrti, smrti kot posledica izgube krvi, zamrznitvi in podobno. Ko se smrt umrlih civilnih oseb in njihova identiteta potrdi, se jih premesti na za to določeno mesto (pokopališče, mrtvašnica). Evidentiranje in pokop izvajajo pooblaščen državni organi. Identiteta umrlih civilistov, ki spremljajo oborožene sile, se ugotavlja na podlagi osebne izkaznice, ki jo morajo na podlagi Ženevske konvencije imeti pri sebi.

Identiteta umrlih vojaških oseb, naših ali sovražnikovih, se ugotavlja na podlagi osebne izkaznice in značke za razpoznavanje, ki jo mora vsaka vojaška oseba, ki sodeluje v spopadu, na podlagi Ženevske konvencije imeti pri sebi. Značka za razpoznavanje (vojaška značka oziroma ploščica identitete) je tanka ploščata ploščica na kateri se nahajajo podatki, ki so zapisani dvakrat: ime in priimek, ime očeta, leto rojstva, občina, vojaška pošta, čin. Značka za razpoznavanje je lahko različnih oblik in se ponavadi nosi okrog vratu. Pri pokopu trupel se značka prelomi na polovico, nakar se ena polovica pusti pri truplu, druga polovica pa gre k zapisniku. V primeru, ko umrli iz kakršnega koli razloga pri sebi nima osebne izkaznice ali značke za razpoznavanje oziroma so podatki nečitljivi, komisija za pregled trupel potrdi identiteto na podlagi vojaških ali privatnih dokumentov in pisem, ki so bili najdeni pri umrlem. Komisija pa lahko identiteto ugotovi tudi na podlagi osebne prepoznavanja trupla ali pa identiteto ugotovi katera druga oseba iz oddelka za asanacijo. Vendar pa v tem primeru zapisnik podpiše tudi ta oseba iz oddelka za asanacijo, ki je izvršila identiteto.

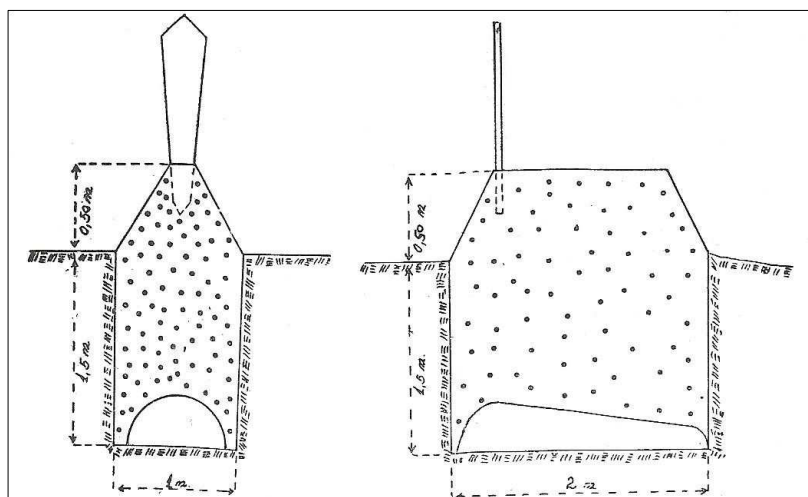
Če pa se identiteta nikakor ne more ugotoviti se truplo fotografira, ta pa se priloži k zapisniku. Za fotografiranje se pravočasno zagotovi fotografa iz nadrejenega poveljstva ali iz bližnjega naseljenega mesta. Za neznane umrle se v zapisnik vnese zaporedna številka in oznaka »*neznan*«. Zaporedna številka in oznaka »*neznan*« se priloži k osebnim stvarim in na nagrobna obeležja neznanih umrlih.

Umrle vojaške osebe se pokopajo v obleki, ki jo imajo na sebi (bluza, srajca, hlače). Če pa se posamezni deli obleke (škornji, čevlji) ne morejo sneti, se zakopajo skupaj z umrlim. Vso ostalo vojaško lastnino, ki se je nahajala pri umrli vojaški osebi pa komisija popiše in preda v ustrezno skladišče. Zaradi razdolževanja po materialnem listu je potrebno popisati vso opremo, ki jo je

umrli imel na sebi. Osebnosti umrlih vojaških oseb se popišejo v poseben zapisnik in predajo organizacijskemu organu zaradi nadaljnjega postopka. Osebnosti neznanih umrlih se predajo najbližjemu vojaškemu teritorialnemu poveljstvu, kjer se hranijo še eno leto po koncu spopadov, nato pa jih obravnavajo kot vojaško lastnino. Pred pokopom se umrli zlagajo v mrtvaške zaboje, če pa je to nemogoče pa jih pokopamo v obleki, ki jo imajo na sebi. Pokopi se praviloma izvajajo v obstoječih mestnih pokopališčih, vendar odmaknjeno od ostalih grobov. Če pa v bližini ni mestnega pokopališča, pa je potrebno izbrati suho mesto z globoko podtalnico ter dovolj oddaljeno od naseljenega mesta, najmanj 300 m.

Pri sami ureditvi pokopališča je potrebno posebno pozornost posvetiti tudi izgledu grobov, saj bodo to kasneje spominska mesta za padle vojake. Trupla se načeloma pokopajo v posamične grobove. Grob za posameznika je dolžine dva metra, širine en meter in globok en meter in pol, kar je razvidno iz slike 1.

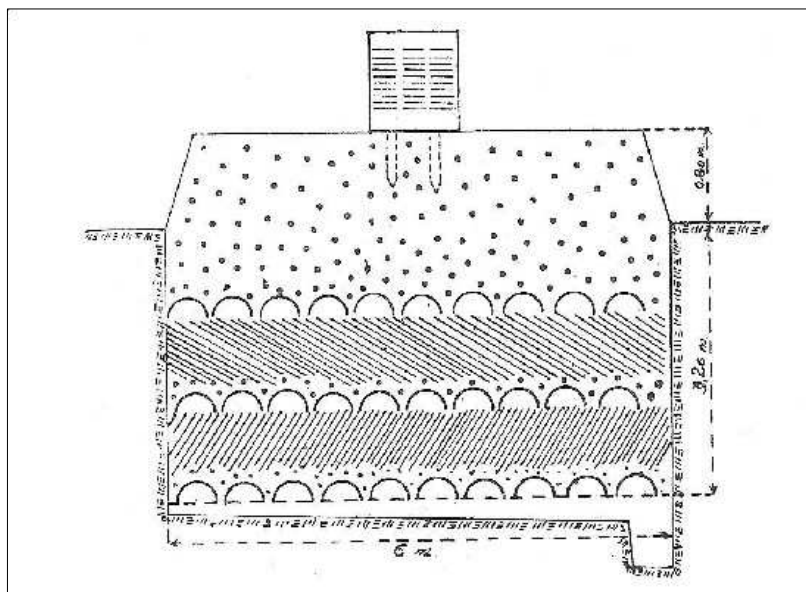
Slika 1: Grob za posameznika (vzdolžni in prečni presek)

Vir: Uputstvo za asanacijo bojišča (1958, str. 25)

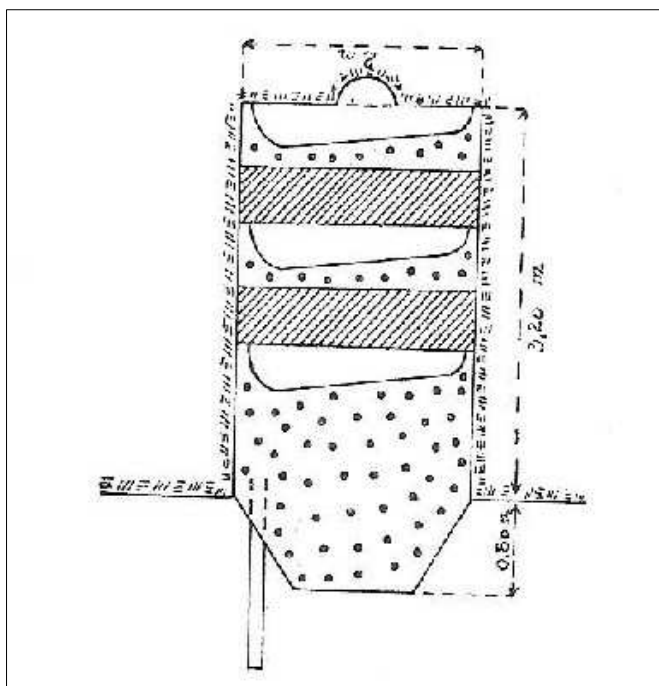
Razmak med grobovi je nekaj več kot pol metra. Če je število mrtvih veliko se trupla pokopajo v skupna grobišča, vendar število trupel ne sme biti večje od sto. Pokop v skupnih grobiščih se izvaja v dveh, treh ali štirih vrstah, ki so med seboj obvezno ločene z plastjo zemlje, oglja ali pepela, debeline okrog pol metra. Dno grobišča mora biti najmanj pol metra nad nivojem podtalnice, razdalja med prvo vrsto trupel in površino zemlje ne sme biti manjša od enega metra. Da se zagotovi čim hitrejši razkroj trupel, je potrebno v velikih skupnih grobiščih narediti dobro drenažo. Drenaža se naredi tako, da se na dnu grobišča izkopa kanal z nagibom globok in širok trideset centimetrov, na koncu le tega pa ponikovalni vodnjak. Kanal in ponikovalni vodnjak je potrebno napolniti z gramozom, ki prepusti tečnost v podlago. Prav tako je potrebno urediti zračenje grobišča s pomočjo desk, letev, ki se položijo na samo površino ter napolnijo z snovjo, ki prepušča zrak (ogljje).

Slika 2: Prečni presek skupinske grobnice

Vir: Uputstvo za asanaciju bojišta (1958, str. 27)

Slika 3: Vzdolžni presek skupinske grobnice

Vir: Uputstvo za asanaciju bojišta (1958, str. 28)

Za čas, ko se kopljejo grobovi se na bojišču za grobišča lahko koristijo rovi, jame, ki so nastale od granat in letalskih bomb, če se nahajajo na ustreznem mestu in se predhodno uredijo.

Dezinfekcija grobov se izvaja samo pri pokopih, ki so umrli zaradi nalezljivih bolezni, izvajajo in nadzira pa jo sanitetna skupina iz oddelka za asanacijo bojišča. Dezinfekcija grobov se izvaja z posipavanjem trupel z negašenim apnom ali s katerim koli drugim dezinfekcijskim sredstvom.

Po končanem pokopu se na grobove postavijo nagrobna znamenja na katera se napiše zaporedna števila zapisnika, čin ime in priimek umrlega ter očetovo ime.

Na skupinska grobišča pa se postavijo skupinska nagrobna znamenja. Pokopani v zgornji vrsti se vpišejo v prvo kolono, pokopani v srednji vrsti se vpišejo v drugo kolono, pokopani v spodnji vrsti pa se vpišejo v tretjo kolono. Vpisuje se iz leve proti desni. Grobove in grobišča je potrebno redno vzdrževati, kot je to predpisano v Pravilniku o urejanju in varovanju grobov umrlih vojaških oseb, za kar so odgovorna vojaška teritorialna poveljstva in organi državne oblasti.

Komisija, ki sestavlja zapisnik o umrlih, mora o umrlem zbrati in zapisati naslednje podatke: zaporedno številko, vojaško pošto, čin, ime in priimek ter očetovo ime, mesto in datum rojstva, teža in višina, oči, lasje, nos, usta, brada, osebna znamenja, občina, vzrok, mesto in datum smrti, mesto, kjer je pokopan in kako je grob označen. Zapisnike podpišejo vsi člani komisije. Po končanem pokopu se vsi zapisniki predajo organizacijskemu organu, ki zapisnike o umrlih iz svoje enote ter zapisnik o neznanih umrlih, hranijo trajno. Zapisnike o umrlih iz drugih enot pa preda skupaj z njihovimi osebnimi stvarmi ter vojaško lastnino nadrejenemu poveljstvu. Na podlagi zapisnika poveljnik oddelka za asanacijo bojišča izdela seznam vseh umrlih in pokopanih ter skico grobišča v treh izvodih. En izvod se preda organizacijskemu organu, skupaj z evidenco osebnih stvari umrlih,, po en izvod pa predstavniku vojaškega teritorialnega poveljstva in predstavniku državne oblasti – matičarju, ki vse pokopane vpiše v matično knjigo umrlih.

Zavezniške vojaške osebe se pokopajo ločeno tudi po državljanstvu. Seznami vseh pokopanih, skica grobišča, osebni zapisniki, njihova vojaška lastnina in osebne stvari pa se predajo najbližjemu zavezniškemu poveljstvu. S sovražnikovimi ranjenci je potrebo postopati enako kot s svojimi oziroma kot je to opredeljeno v Ženevski konvenciji. Umrle sovražnikove vojaške osebe se pokopajo ločeno po državljanstvu, kot tudi po veri, ki ji pripadajo. Po Ženevski konvenciji podatki o umrlih sovražnikovih vojaških osebah morajo vsebovati naslednje: državljanstvo, ime enote iz katere prihaja ali številko vojaške pošte, ime in priimek, očetovo ime, datum rojstva, vsak drug podatek, ki se nahaja na osebni izkaznici ali znački za razpoznavanje, datum, mesto ter vzrok smrti. Zraven zapisnika za umrle sovražnikovih vojaških oseb se izdela v treh izvodih, seznam vseh pokopanih in skico grobišča, ki ga podpiše in potrdi poveljstvo, ki izvaja asanacijo, pri čemer se en izvod izda vojaškemu teritorialnemu poveljstvu in organu državne oblasti – matičarju. Osebne stvari umrlih sovražnikovih vojaških oseb, dokumente, denar ter predmeti različnih vrednosti se popišejo in zložijo v pakete, ki se zapečatijo. Seznam pokopanih, skico grobišča, zapisnike in zapečateni pakete z osebnimi stvarmi umrlih sovražnikovih vojaških oseb, poveljstvo, ki izvaja asanacijo neposredno ali posredno preko nadrejenega poveljstva ,dostavijo obveščevalnemu organu za vojne ujetnike zaradi nadaljnega postopka.

V primeru, da patrolja ali kdo drug iz oddelka za asanacijo bojišča pri svojem delu najde umirajočo osebo, ki mu pred smrtjo pove svojo zadnjo željo glede nasledstva lastnine, je patrolja dolžna to izjavo na podlagi zakona o nasledstvu pisno sestaviti s podpisom dveh očividcev. To izjavo komisija preda skupaj z ostalimi osebnimi stvarmi in dokumenti organizacijskemu organu, ki jo prek vojaškega teritorialnega poveljstva preda sodišču. Ustne izjave oziroma oporoke zavezniških in sovražnikovih vojaških oseb se priložijo k osebnim dokumentom.

Sežig trupel se po Ženevski konvenciji izvaja samo, če za to obstajajo tehtni higienski razlogi ali razlogi glede veroizpovedi umrlih. Masovni sežigi umrlih na bojišču, ko še potekajo boji, se izvajajo zelo redko in le to v primerih, ko pri umiranju zaradi nevarnih nalezljivih bolezni in ko je nemogoče pokop izvesti v zemljo ali ko je proces razgradnje trupla v zemlji dolg. Sežig se vrši v specialnih krematorijih, če pa teh ni pa lahko v posebej izdelanih pečeh.

Osnovne naloge sanitetne službe pri sežigu so:

- obvezni pregled mrtvih pred sežigom,
- nadzor nad popolnim sežigom,
- upoštevanje vseh predpisanih higienskih mer pri sežigu trupel umrlih zaradi nevarnih nalezljivih bolezni.

Podatki o sežigu se vnesejo v zapisnik, kot tudi razlogi, zaradi katerih je sežig izveden. Takoj, ko je mogoč in kadar to omogoča bojna situacija je potrebno umrlim izkazati čast po pravilih službe.

3.2 ISKANJE IN POKOP POGINULIH ŽIVALI

Za lovljenje, zbiranje zapuščenih oziroma pobeglih živali, ter za zakopavanje živalskih trupel poveljnik oddelka za asanacijo bojišča odredi skupino, katero sestavljajo:

- veterinar, kot vodja skupine,
- potrebno število veterinarskih bolničarjev in voditeljev živali,
- osebe usposobljene za klanje oziroma ubijanje in snemanje živalske kože s pripadajočimi sredstvi,
- moštvo s priborom, predvsem iz civilne strukture,
- potrebna transportna sredstva.

Ranjenim in bolnim kopitarjem se takoj nudi prva pomoč, nakar se jih premesti v veterinarsko postajo. Po odločitvi veterinarja se živali, ki so neozdravljivo poškodovane ubije, ostalim pa se nudi veterinarska pomoč in po potrebi evakuacija. Kopitarje, katerim ni potrebno nuditi nobene pomoči ali zdravljenja, pa se jih zbere v določenem zbirališču. Intendantski organ prevzame nadaljnje postopke, tudi meso živali, ki so bile zaklane na samem mestu. Pobegle pse in mačke se načeloma ubije, z ostalimi domačimi živalmi pa se postopa humano.

Če je mogoče se kožo poginulih živali koristno uporabi, razen v primeru, ko so poginule zaradi nalezljivih bolezni. To oceno poda in odobri veterinar. Koža se preda v intendantsko skladišče zaradi nadaljnjih postopkov konzervacije in evakuacije. Če se v bližini nahaja institucija, ki se ukvarja s predelavo živalskih trupel, jih je potrebno predati le tej. Če je živina poginula kot posledica nalezljivih bolezni se v jamo nasuje negašeno apno. Mesto, na katerem je truplo ležalo

je potrebno dezinficirati z apnenim mlekom ali podobnim drugim dezinfekcijskim sredstvom. Kontaminirana trupla in ostali odpadki, ki so nevarni za zdravje ljudi in živali, se zakopljejo globlje kot sicer in jih je kasneje prepovedano razkopavati.

3.3 ODSTRANJEVANJE ODPADKOV NEVARNIH ZA ZDRAVJE LJUDI IN ŽIVALI

Odstranjevanje odpadkov nevarnih za zdravje ljudi in živali se izvaja neprestano v vseh enotah pod strokovnim nadzorom sanitetne in veterinarske službe. K odpadkom se prištevajo iztrebki, človeški in živalski urin, umazana voda, ki nastane pri pranju perila in kopanja, smeti in vsi ostali odpadki, ki nastanejo pri raznih proizvodnjah, delavnicah. Če se v času asanacije ugotovi, da enote ne izvajajo odstranjevanje odpadkov nevarnih za zdravje ljudi in živali, poveljnik oddelka asanacije odredi potrebno moštvo in materialna sredstva za zakopavanje ali sežig teh odpadkov, kot tudi upoštevanje potrebnih ukrepov za dezinfekcijo. Odstranjevanje odpadkov se izvaja pod strokovnim nadzorom bolničarja, odstranjevanje odpadkov pa nadzira veterinar. Posebno pozornost posvečamo dezinfekciji in zakopavanju opuščenih poljskih sanitarij, zaklonišč, vojašnic. Zbrani odpadki se zakopajo v dovolj globoke jame, tako da imamo med zakopanimi odpadki najmanj en meter nasuto plast zemlje. Jame z odpadki morajo biti oddaljene od vojaških objektov najmanj en kilometer. Rove najlažje čistimo tako, da jih prekrijemo s slojem zemlje, debeline dvajset centimetrov. Zbrane odpadke lahko sežgemo, če so za to ustvarjeno dobri pogoji. V bližini vojaških objektov se zgradijo zasebne peči za sežig odpadkov ali pa uporabimo druge improvizirane peči za sežig. Zaradi boljšega zgorevanja se pri sežigu odpadkov doda 4% drv ali oglja ali pa uporabimo kakšno drugo vnetljivo snov (bencin).

4. IZVAJANJE ASANACIJE BOJIŠČA V POSAMEZNIH TAKTIČNIH POSTOPKIH IN RAZLIČNIH POGOJIH DELOVANJA

4.1 IZVAJANJE ASANACIJE BOJIŠČA V POSAMEZNIH TAKTIČNIH POSTOPKIH

V napadu se asanacija bojišča izvaja takoj, ko situacijo to omogoča. Enote iz prvega bojnega ešalona ne bodo imele vedno priložnost za izvajanje asanacije bojišča, vendar pa so dolžne o tem obvestiti nadrejene. V tem primeru nadrejeno poveljstvo odredi druge enote, da izvedejo asanacijo tega območja ali pa jo izvajajo organi civilne obrambe.

V preganjanju sprednje enote ne izvajajo asanacije, ampak se iz glavnine enote odredi oddelek za asanacijo komunikacij, po katerih se izvaja pregon ali posameznih območjih. Prav tako se lahko to nalogo prepusti teritorialnim poveljstvom ali organom civilne oblasti, ki se ponovno formirajo na osvobojenem območju ali pa jo izvedejo organi državne oblasti, na zavzetem sovražnikovem območju.

V obrambi, ko niso v neposrednem stiku s sovražnikom, se asanacija bojišča izvaja brez posebnosti.

V neposrednem bojnem stiku s sovražnikom se po predpisih Ženevske konvencije asanacija izvaja takoj, ko je to mogoče; ob sklenitvi premirja, prekinitvi ognja ali kakšnem drugem sporazumu; ko se prenašajo ranjenci, ki so ostali na bojišču. Za čas premirja je potrebno mrtve zbrati ter narediti vse, kar spada pod asanacijo bojišča. Moštvo oziroma oddelek, ki izvaja asanacijo bojišča je v tem času označen z označbami Rdečega križa. Pred začetkom umika je dolžnost poveljnika, da poiščejo ranjene in mrtve, če je mogoče še izvedejo njihov pokop. Če umik enote poteka v boju oziroma v bojnem stiku, se iskanje in pokop mrtvih izvede kasneje. V tem primeru asanacijo bojišča po Ženevski konvenciji izvede sovražnik. Umrli v času premika se popišejo in predajo najbližjemu vojaško teritorialnemu poveljstvu, ki izvede njihov pokop. Enako se zaradi pokopa naredi z mrtvimi živalmi, ki so poginile med premikom. Pri enotah, ki so na počitku je postopek z mrtvimi in poginulimi živalmi enak kot je opisano v zgornjem primeru.

4.2 IZVAJANJE ASANACIJE BOJIŠČA V RAZLIČNIH POGOJIH DELOVANJA

Asanacija naseljenih mest in njihove okolice po končanih bojih, bombardiranj, organizirajo poveljstva v sodelovanju z organi civilne oblasti. Za delo na asanaciji naseljenih mest se uporabijo prebivalci, ki živijo v mestu, kot tudi mestni sanitetni in veterinarski organi skupaj s sredstvi. Za asanacijo v gozdu, pokritem zemljišču ter ponoči, ko so pogoji vidljivosti in preglednosti slabi, se odredi večje število patrolj za iskanje slučajno zaostalih ranjencev in mrtvih. Pregled se vrši v liniji strelcev, za pomoč pri iskanju ranjenih in mrtvih, pa jim pomagajo vodniki s psi. V začetku forsiranja reke se pokop po možnosti izvede na strani, kjer se nahajamo, zato je potrebno pravočasno organizirati pobiranje mrtvih. Pozornost je potrebno posvetiti

zavzemanju ugodnih bojnih položajev. Pri asanaciji bojišča po zimi je potrebno paziti na navidezno smrt, kot posledico podhladitve. Trupla je potrebno pokopati tako globoko, da preprečimo njihovo zamrzovanje, kar upočasni proces razgradnje trupla. Zimska grobišča je potrebno po leti urediti, s tem pa se ukvarjajo vojaška teritorialna poveljstva, na območju katerega je bil pokop. V primeru neposredne nevarnosti pri obkolitvi se evakuacija mrtvih ne izvaja, ker je nato transport preobremenjen z ranjenci, zato se pokop mrtvih izvede v bližini mesta, kjer je nastopila smrt, seveda, če to omogoča situacija.

4.3 ORGANIZACIJA IN IZVAJANJE ASANACIJE V VOJAŠKEM LETALSTVU

Za asanacijo letališča poveljnik letalske baze pravočasno odredi z ukazom oddelek za asanacijo letališča. Oddelek mora biti iz stalne sestave.

V oddelek za asanacijo letališča se odredijo:

- častnik letalske baze, kot poveljnik oddelka za asanacijo,
- zdravnik,
- potrebno število bolničarjev in nosilcev ranjencev in nosil,
- vojaki za zbiranje, prenos in pokop mrtvih.

Asanacija letališča po končanih napadih sovražnika, bombardiranja se izvede takoj, ko se napadi končajo. Oddelek za asanacijo bojišča se zbere na za to določenem mestu. Zdravnik s sanitetnim vozilom in potrebnim materialom za nudenje zdravniške prve pomoči, pregleda mesta na letališču, kjer so najverjetneje nahajajo ranjenci. Ranjencem se nudi najnujnejša prva pomoč, o tem pa poroča sanitetna ekipa. Patrulje pregledajo letališče, iščejo in zbirajo mrtve ter jih transportirajo na mesto pokopa. V primeru nesreče ali katastrofe letal izven območja letališča, izvaja nudenje pomoči članom posadke in zbiranje trupel, najbližja letalska baza ali vojaško teritorialno poveljstvo oziroma civilno prebivalstvo.

4.4 ORGANIZACIJA IN IZVAJANJE ASANACIJE V VOJAŠKI MORNARICI

Po končanih spopadih na morju se z ukazom poveljnika vojaške ladje določi oddelek za asanacijo, ki ga sestavljajo:

- ladijski častnik, kot poveljnik oddelka za asanacijo,
- zdravnik,
- logistik,
- potrebno število bolničarjev ali mornarjev.

Na ladjah, kjer ni usposobljenih bolničarjev, se v oddelek za asanacijo določi še namestnik poveljnika ladje.

Oddelek za asanacijo je dolžan pregledati ladjo in zbrati vse mrtve. Zdravnik potrdi smrt, nato se pristopi k identifikaciji trupel in zbiranju osebnih stvari mrtvih, zaradi predaje njihovim družinam. Zdravnik sestavi seznam mrtvih. Trupla se odlagajo na posebno mesto na ladji, če pa je to na palubi, je potrebno le to zaščititi s šotori. Če ima vojaška ladja nalogo, da se vrne v svojo

bazo, je potrebno trupla čim prej izkrcati na kopno v mrtvašnico, nato pa bodo pokopani na mestnem pokopališču. Ko pa mora vojaška ladja nadaljevati svojo pot na odprto morje in ni možnosti predati trupla, se le ta potopijo v morje. V tem primeru se vsako truplo odloži v posebno vrečo, se dobro prišije, k nogam pa se priloži utež. Pred potopom se trupla pokrijejo z vojaško – mornarsko zastavo. Posadka se postroji na palubi, ter se častno poslovijo od trupla, po pravilu službe. Po končanem pokopu oziroma potopu, poveljnik oddelka za asanacijo poroča poveljniku vojaške ladje o končani nalogi, ter mu preda vse evidence in osebne stvari mrtvih. Takoj po končanih spopadih in zbiranju mrtvih se pod nadzorom sanitetnih organov izvede temeljito pranje vseh prostorov in predmetov umazanih s krvjo. Pranje se izvede z vodo in dezinfekcijskim sredstvom, pri čemer je posebno pozornost potrebno posvetiti težko dostopnim kotom. Po končanih spopadih na morju je potrebno takoj pričeti z reševanjem ranjencev in ostalega moštva, zbiranju mrtvih (utopljenih) v vodi ali čolnih, ne glede na to ali gre za pripadnike naših ali sovražnikovih enot. V ta namen se uporabljajo čolni za reševanje ali sanitetni motorni čolni, kot tudi ostali razpoložljivi motorni čolni. Reševanje in iskanje trupel pa je zelo oteženo v pogojih slabše vidljivosti oziroma ponoči.

5. POKOPI V KRIZNIH RAZMERAH

Poveljstva in enote Slovenske vojske so sprejele standardiziran postopek, ki ga je potrebno izvesti v primeru pokopa umrlih iz NATO držav, za umrle nasprotnikovih sil in po potrebi za civilno prebivalstvo. Standard predpisuje odgovornost za izvedbo naloge, opredeljuje vrsto pokopov, predpisano dokumentacijo ter ravnanje z osebnimi predmeti umrlih. Potrebno je upoštevati določila standarda Stanaga 2070(4), pri izvajanju skupnih nalog s silami NATA ter pri izvajanju izobraževanja in usposabljanja pripadnikov Slovenske vojske.

Določila tega standarda morajo poznati pripadniki, ki načrtujejo delovanje enot Slovenske vojske. Ostali pripadniki pa se z vsebino seznanijo na osnovi potreb delovnega mesta zaradi poznavanja sistema operacij kriznega odzivanja ter načel izvajanja operacij. Namen tega standarda je standardizirati postopke pokopov v kriznih razmerah, predpisuje pa način pokopa v kriznih razmerah ter potrebne postopke, ki jih je potrebno upoštevati, da bo mogoč kasnejši izkop. Sprejeti SVS Stanag 2070(4) predpisuje tudi odgovornost za izvedbo naloge, vrste pokopov, postopek izvedbe pokopov, predpisano dokumentacijo, ravnanje z osebnimi predmeti umrlih, izbor lokacije, označevanje, posebni primeri pokopov.

Za pokope je odgovorna enota, ki le-te izvede tako, da je mogoče izvesti kasnejši izkop. Pri tem maksimalno upošteva higienska in varnostna določila (varnost pred morebitnimi plenilci, pred vdorom vode, varovanje okolja...).

Vrste pokopov:

- a) NUJNI POKOPI na samem bojišču, ko razmere ne dopuščajo pokopa na pokopališču,
- b) SKUPINSKI POKOP dveh ali več neidentificiranih posameznih ostankov,
- c) MASOVNI POKOP se izvede v primeru velikega števila žrtev v skupni grob.

Postopek izvedbe pokopov:

- a) Izbor lokacije.

Prostor mora biti izbran, tako da je čimbližje kraju smrti, če je le mogoče. Omogočati mora kasnejši izkop, identifikacijo, lahek dostop in zaščito pred vodo. Grobovi naj ne bodo razpršeni in morajo biti ločeni po narodnosti.

- b) Izvedba

Grobovi naj bodo globoki cca 1 m. Če je le mogoče naj bodo trupla zavita v vrečo, pelerino, odejo. Kadarkoli je le mogoče naj se izvede krajša pogrebna slovestnost, ustrezne veroizpovedi (če je le-ta znana). V izvedbo se vključi osebje Vojaškega vikariata.

- c) Označevanje

Grobovi so označeni s primernim in dovolj visokim verskim obeležjem. Ob vznožju grobov mora biti do ½ vkopana in poveznjena steklenica, pločevinka ali druga primerna posoda, ki vsebuje zapis z naslednjimi razpoložljivimi podatki (ime, priimek, čin, položaj, spol, identifikacijska ploščica-vgravirana EMŠO, država, enota, kraj rojstva, datum in vzrok smrti, datum pokopa, kdo je izvedel pokop, veroizpoved, vrsta kontaminacije)

V primeru skupinskih in masovnih pokopov se mora obeležje s podatki postaviti na vse robove groba in navesti zaporedno mesto (trupla) od roba in število ostankov.

V primeru kontaminiranih ostankov mora biti podatek o tem naveden skladno s STANAG-om (Opozorilni znaki za označevanje kontaminiranih ali nevarnih področij)

Posebni primeri

Smrt civilistov:

Nevojskujoče osebe zavezniških sil se pokopljejo na enak način kot vojaško osebje.

Lokalno skupnost je potrebno vzpodbuditi k temu, da pokoplje svoje umrle. Če to ni mogoče pokop izvedejo zavezniške sile.

Neidentificirani umrli:

Pokopljejo se kot ostali. V poročilo se v rubriko ime vpiše NEZNAN. Natančno se mora zabeležiti vse informacije, ki so kakorkoli koristne za kasnejšo identifikacijo. Potrebno je priložiti čim natančnejši fizični, posebej zobni opis in če je mogoče, vzeti tudi prstne odtise. Potrebno je navesti tudi čim natančnejše podatke o oznakah na uniformi, opremi, vozilih in zračnih plovilih ter podrobnosti o identificiranih umrlih v bližini.

Predpisana dokumentacija

V vseh primerih pokopov v kriznih razmerah mora odgovorna enota izpolniti poročilo. Število kopij poročila bo odvisno od trenutnih okoliščin. Kot minimum pa velja:

- a) Ko se izvede pokop pripadnikov zavezniških držav se kopijo poročila pošlje pristojnemu NATO poveljstvu. Le-to ga bo posredovalo poveljstvu sil države članice iz katere je pokojni.
- b) Poročilo o smrti pripadnikov nasprotnikovih sil se pošlje njihovem poveljstvu in poveljstvu države, katere sile so izvedle pokop.

Ravnanje z osebnimi predmeti umrlih

1. Z izjemo umrlega osebja ZDA se vse osebne predmete (vključno z vsemi osebnimi in službenimi dokumenti) loči od posmrtnih ostankov in se jih shrani v primeren zabojnik.

Ena identifikacijska ploščica se mora pokopati s truplom, druga se shrani v zabojnik z osebnimi dokumenti.

V primeru osebje ZDA se vsi osebni predmeti in ena identifikacijska ploščica pokopljejo z ostanki, druga ploščica se pritrdi na obeležje groba.

2. Izdelati je potrebno seznam vseh osebnih dokumentov, katerega mora preveriti in podpisati častnik in ga priložiti k zabojniku z osebnimi predmeti.

3. Pripadniki ene države, ki izvajajo pokop pripadnika druge države morajo poslati zabojnik z osebnimi predmeti na naslednji način:

- a) Smrt zaveznikov: razen v primerih osebja ZDA se osebni predmeti pošljejo po običajni logistični poti do točke, kjer se jih lahko preda pristojnim oblastem države pokojnega.

- b) Smrt pripadnikov nasprotnikovih sil: z osebni predmeti se ravna po pravilih države članice, ki izvaja pokop.

5.1 POROČILO O POKOPU V KRIZNIH RAZMERAH

1. ŠIFRA (NAZIV) OPERACIJE	(če se uporablja)
2. ZVEZA	(zajema podatke drugih dokumentov, na katere se to poročilo nanaša)
3. DATUM/ČAS	(izdelave poročila)
4. IME ORGANIZACIJE	(podatki o enoti, njeni velikosti, državi izvora, vlogi enote, nadrejeni enoti ter nadrejenemu poveljstvu ali civilni organizaciji, ki je obrazec pripravila oz. odobrila objavo)
5. KARTE	(alfanumerične oznake vseh kart navedenih v poročilu, ali ustrezna oznaka v GIS – sistemu)
6. ENOTA, KI IZVAJA POKOP	
a) ID enote	(ime in/ali oznaka enote, ki izvaja pokop v kriznih razmerah)
b) čin poveljujočega	(čin ali položaj poveljujočega častnika v kodah po STANAGU 2116)
c) ime poveljujočega	
7. LOKACIJA KRAJA POKOPA	
a) država	(podati dogovorjeno kodo države v kateri se je pokop izvedel)
b) koordinate lokacije	(UTM koordinate lokacije pokopa)
c) geografski podatki	(alternativa podatkom o UTM koordinatah ali razjasnitev. Navedba bližnjega mesta ali vasi s 4-mestno oznako UTM)
d) oznaka točke	(po potrebi – oznaka objekta; npr. cerkev v bližini lokacije pokopa)
e) smer	(če se uporablja oznaka točke; določa smer od točke do kraja pokopa v naslednji obliki:) 1.1 ENOTA – STOPINJE OZNAKA Stopinj/magnetni sever DGM Stopinj/geografski sever DGT Stopinj/projekcijski sever DGG 1.2 ENOTA – KILOMETRI OZNAKA Kilometrov/magnetni sever MLM Kilometrov/geografski sever MLT Kilometrov/projekcijski sever MLG

<i>f) razdalja</i>	(če se uporablja oznaka točke; poda razdaljo od nje v metrih)										
8. PODROBNOSTI LOKACIJE											
<i>a) številka lokacije</i>	(poda enostavno številčno oznako mesta pokopa, ne glede na to ali gre za individualni, skupinski ali masovni pokop)										
<i>b) datum pokopa</i>	(DDMMLLLL)										
<i>c) vrsta kontaminacije</i>	(opredeljuje ali je prišlo do kontaminacije območja in kakšne vrste z naslednjimi oznakami:) 1.3 VRSTA KONTAMINACIJE OZNAKA <table style="width: 100%; border: none;"> <tr> <td style="width: 80%;">Biološka</td> <td>BIO</td> </tr> <tr> <td>Kemična</td> <td>CHEM</td> </tr> <tr> <td>Radiološka</td> <td>RACTV</td> </tr> <tr> <td>Neznana</td> <td>UNK</td> </tr> <tr> <td>Brez kontaminacije</td> <td>NONE</td> </tr> </table>	Biološka	BIO	Kemična	CHEM	Radiološka	RACTV	Neznana	UNK	Brez kontaminacije	NONE
Biološka	BIO										
Kemična	CHEM										
Radiološka	RACTV										
Neznana	UNK										
Brez kontaminacije	NONE										
<i>d) podrobnosti kontaminacije</i>	(poda kakršnekoli dodatne podatke o kontaminaciji)										
9. ŠTEVILO UMRLIH											
<i>a) identificiranih</i>	(poda natančno število ali najboljšo oceno števila umrlih za vsako mesto pokopa)										
<i>b) neidentificiranih</i>	(poda natančno število ali najboljšo oceno števila umrlih za vsako mesto pokopa)										
10. IDENTIFICIRANI UMRLI											
<i>a) narodnost</i>	(opredeli narodnost umrlega v standardnih kodah)										
<i>b) ime</i>	(poda čim bolj popolno ime umrlega)										
<i>c) spol</i>	(opredeljuje spol umrlega v angleščini – M/F)										
<i>d) ID številka</i>	(navedba vojaške ali civilne osebne identifikacijske številke)										
<i>e) osebni predmeti</i>	(opredeljuje ali so bili osebni predmeti umrlega pokopani z umrlim (BURIED) ali so bili poslani ustreznim državnim oblastem (FORWARD))										
<i>f) čin</i>	(z uporabo STANAG 2116 navede čin oz. položaj umrlega)										
<i>g) veroizpoved</i>	(če je poznana)										
<i>h) enota</i>	(opredeljuje podrobnosti o enoti, kateri je umrli pripadal)										
<i>i) datum rojstva</i>	(če je poznano, navaja dan, mesec in leto rojstva umrlega)										

<i>j) datum smrti</i>	(poda natančen datum smrti ali najboljšo oceno)
<i>k) vzrok smrti</i>	(opredeli podrobnosti v zvezi z vzrokom smrti z uporabo STANAG 2050)
11. POROČEVALEC	
<i>a) čin</i>	(navede čin oz. položaj osebe, ki je poročala o pokopu)
<i>b) ime</i>	(navede ime osebe, ki je poročala o pokopu)
12. NEIDENTIFICIRANI UMRLI	
<i>a) narodnost</i>	
<i>b) spol</i>	(opredeljuje spol umrlega v angleščini – M/F)
<i>c) datum smrti</i>	(poda natančen datum smrti ali najboljšo oceno)
<i>d) vzrok smrti</i>	(opredeli podrobnosti v zvezi z vzrokom smrti z uporabo STANAG 2050)
<i>e) osebni predmeti</i>	(opredeljuje ali so bili osebni predmeti umrlega pokopani z umrlim (BURIED) ali so bili poslani ustreznim državnim oblastem (FORWARD))

NAVODILA ZA IZPOLNJEVANJE POROČILA

1. Vsak pokop se evidentira v posebnem poročilu.
2. Imena krajev in oseb se navajajo z velikimi črkami.
3. Kjer so podane približne ocene podatkov, se zapiše oznaka 'OCENA'.
4. Neizpolnjeni prostori v tabeli so prečrtani. Kjer je podatek neznan, se vpiše 'NEZNANO'.
5. ID številka mora biti enaka številki zapisani na identifikacijski tablici.

Pri neidentificiranih umrlih je potrebno priložiti čim natančnejši fizični, posebej zobni opis in če je mogoče, vzeti tudi prstne odtise. Potrebno je navesti tudi čim natančnejše podatke o oznakah na uniformi, opremi, vozilih in zračnih plovilih ter podrobnosti o identificiranih umrlih v bližini

5.2 POKOPI V PRIMERU NUKLEARNE, BIOLOŠKE IN KEMIČNO KONTAMINIRANE ŽRTVE

ISKANJE VZROKA SMRTI

1. Da bi se rokovalo z kontaminiranimi žrtvami s čimmanjšim rizikom, je potrebno poznati vzrok smrti in vsak mogoč strup, ki bi bil lahko prisoten v okolju, v času nastopa smrti. Strup mora biti glede na čas smrti znan in zapisan.

2. V kontekstu nastopa smrti povzročenih od NBK (nuklearno, biološko, kemično), lahko smrt nastopi tudi od gama in nevtronskega sevanja: vztrajnih in nevztrajnih agensov; strupov in mikroorganizmov.
3. Glavno nevarnost pri rokovanju s posmrtnimi ostanki povzročajo odporni kontaminanti, ki so naštetih spodaj. Lahko se pojavljajo v obliki radioaktivnega prahu, strupov in živih mikroorganizmov (vključno z sporami).

TIPI NEVARNOSTI

1. **NUKLEARNA** Lahko se zgodi, da žrtve umrejo zunaj radioaktivnega območja. Najverjetnejša nevarnost bi bila zaradi radioaktivnega prahu na koži in oblačilih. Osebe, ki se ukvarja z posmrtnimi ostanki mora nositi gumijaste rokavice, negorljiv predpasnik, zaščitne škornje, zaščito dihal in zaščitna pregrinjala, ki se lahko operejo ali zavržejo. Radioaktivna detekcija je potrebna ves čas. Glavno nevarnost pa lahko povzroči nehote radioaktiven prah, ki se lahko sprostijo pri rokovanju z posmrtnimi ostanki in se ga lahko posredno vdihuje. Zato se morajo posmrtni ostanki spraviti v posmrtne vreče, kar se da hitro. Po pokopu mora osebe dekontaminirati svoje roke in pregrinjala z pranjem in odstranitvijo. Detekcija radioaktivnosti se izvaja ves čas. Nivo stupov, ki pridejo v stik z kožo je verjetno tako nizek, da je nepotrebno dekontaminirati posmrtne ostanke, pokojnikova oblačila ali osebne predmete.
2. **KEMIČNA** Nevarnost je verjetno povzročena z tekočimi živčnimi in kožnimi strupi. Kožni strupi in nekateri živčni strupi lahko ostanejo v prsti nespremenjeni več mesecev ali celo let. Glavno nevarnost povzroča toksično okolje v katerem se giblje osebe, ki se ukvarja z posmrtnimi ostanki. Osebe mora ves čas nositi kompletno zaščitno opremo. Specialisti za NBK bi morali poskusiti ugotoviti agense za kasnejšo dokumentiranje. Malo verjetno je, da bi žrtve že bile dekontaminirane. Uporaba posmrtnih vreč je potrebna, da se lahko zagotovi, da posmrtni ostanki ne postanejo vzrok širjenja strupov, ki bi lahko prešli v vodo in dodatno kontaminirali območje. Takšna vreča pa prav tako nudi zaščito osebu pred kontaminiranimi posmrtnimi ostanki, katere transportirajo na bolj trajno mesto pokopa. V primeru kontaminiranih posmrtnih ostankov, ki se položijo v vreče, morajo biti le-te iz takšnega materiala, ki je odporen na agense in se da popolnoma zapreti. Vreča mora biti primerno označena, da se vidi da gre za nevarno vsebino.
3. **BIOLOŠKO** Živi mikroorganizmi, predvsem spore lahko vztrajajo dolgo časa in lahko predstavljajo infekcijsko nevarnost. Zaščita dihal, rokavice in zaščitna obleka so nujna, razen, če medicinsko osebe ne določi drugače. Da bi zmanjšali rizik pred uhajanjem spor v ozračje je potrebno posmrtne ostanke čimprej dati v vrečo.
4. **DOKUMENTACIJA** Kritične zahteve za omejevanje problemov so zapiski kdaj in kje je bil napad z biološkim orožjem, razsežnost nevarnega območja, trajanje, ko je bilo območje ocenjeno kot nevarno in najpomembnejše kdaj so bile žrtve ubite. Zadnja informacija je kritična za odpošiljanje posebnih ekip za odstranjevanje tistih žrtev, ki niso bila dekontaminirane. Ta informacija mora biti zapisana v enoti in na območju pokopa.
5. **NUJNO POROČILO O POKOPU** Podrobnosti o tipu kontaminacije in o vseh opravljenih nalogah, morajo biti zapisane.

6. PRAVILI O MASOVNIH POKOPIH V situacijah množičnih žrtev, ko je večje število pokojnikov, so procedure za nujne pokope že opredeljene. Se pa lahko glede na situacijo prilagodijo. Če pride do te situacije se izkopljejo jarki kot jih opredeljuje STANAG.

OBLAČILA. Ko so bile žrtve slečene in urejene, se morajo oblačila sežgati ali zakopati ločeno in sicer v zato primerno označenih jamah, v hermetično zaprtih vrečah, če okoliščine to omogočajo.

6. MRLIŠKO PREGLEDNA SLUŽBA V REPUBLIKI SLOVENIJI

6.1. SPLOŠNE DOLOČBE

Izvajanje mrliško pregledne službe v Republiki Sloveniji je urejeno s Pravilnikom o pogojih in načinu opravljanja mrliško pregledne službe. Pravilnik ureja naloge mrliško pregledne službe, njeno organizacijo in delo, dolžnosti in delo zdravnikov mrliških preglednikov in dokumentacijo, ki jo morajo voditi, obdukcijo in pokop mrličev ter druga tehnična vprašanja v zvezi z opravljanjem mrliško pregledne službe.

Naloge mrliško pregledne službe so:

- z mrliškimi pregledi ugotoviti nastop smrti oziroma mrtvorojenost,
- ugotoviti osnovni vzrok smrti in druge vzroke smrti,
- preiskovanje in ugotavljanje načina smrti ter razvrščanje smrtne primere v naslednje skupine po načinu smrti;
  - a. NARAVNA SMRT: zaradi starosti, bolezni, prirojenih napak, v zvezi s porodom brez sodelovanja druge osebe.
  - b. NENARAVNA ALI NASILNA SMRT: po svoji krivdi – samomor, po svoji malomarnosti – nezgoda, po krivdi druge osebe – uboj, po malomarnosti druge osebe – nezgoda, brez svoje in tuje krivde – elementarna nesreča, posebni primeri – nepojasnjena smrt, smrt med operacijo ali med drugimi zdravniškimi posegi.
- v primeru suma, da je vzrok smrti nalezljiva bolezen, brez odlašanja obvesti pristojni območni zavod za zdravstveno varstvo in sanitarno inšpekcijo,
- prijavlja organom pregona sum smrti zaradi kaznivega dejanja, ter pomaga sodiščem in organom javne varnosti pri izsledovanju in preiskovanju kaznivega dejanja,
- potrdi smrt in jo prijavi pristojnemu matičnemu uradu,
- daje zdravniška poročila o osnovnem vzroku in drugih vzrokih smrti,
- en izvod zdravniškega poročila o umrli osebi posreduje območnemu zavodu za zdravstveno varstvo, ki je pristojen za vodenje evidence o vzroku smrti,
- v okviru mrliškega pregleda poskrbi, da se opravijo naloge, ki so v skladu s strokovnimi in raziskovalnimi programi.

Mrliško pregledno službo organizira in skrbi za njeno pravilno delovanje občinski organ pristojen za zdravstvo. Opravljajo jo zdravniki, ki so za to posebej pooblaščen in usposobljeni. V bolnišnici opravlja mrliški pregled zdravnik, ki je umrlega zdravil, če ta ni dosegljiv opravi pregled po službeni dolžnosti dežurni zdravnik. Zdravnik mrliški preglednik mora pred mrliškim pregledom pregledati dosegljivo zdravstveno dokumentacijo umrlega. Za strokovno delo mrliško pregledne službe je odgovoren strokovni vodja zdravstvenega zavoda, v katerem je zdravnik mrliški preglednik zaposlen oziroma vodja oddelka v bolnišnici. Svojo usposobljenost mrliški preglednik izkaže s potrdilom Inštituta za sodno medicino Medicinske fakultete in Inštituta za varovanje zdravja Republike Slovenije, da je opravil ustrezno usposabljanje. Mrliško pregledno službo zagotovi občinski organ pristojen za zdravstvo s pogodbo s pristojnim zdravstvenim

zavodom ali zasebnim zdravnikom s pogodbo o koncesiji. Če pristojni zdravstveni zavod nima zadostnega števila zdravnikov za učinkovito in hitro opravljanje mrliško pregledne službe, se mora dogovoriti z najbližjim zdravstvenim zavodom glede nadomestnih zdravnikov, pooblaščenih za opravljanje mrliško pregledne službe.

Zdravnik, ki je določen za opravljanje mrliško pregledne službe ne more odkloniti tega dela, razen če je zaradi zdravstvenega stanja ali starosti oproščen tudi opravljanja zdravniških obiskov na domu. Nujen obisk pri bolniku ima prednost pred ogledom trupla, razen v primeru, če gre za sum za navidezno smrt. Mrliško pregledno službo oseb, ki umrejo v javnih zdravstvenih zavodih, opravljajo za to posebej pooblašчени zdravniki teh zavodov, sicer pa krajevno prisojen zdravnik, ki je pooblaščen za opravljanje mrliško pregledne službe. Pooblastilo za opravljanje mrliško pregledne službe, ki jo opravljajo zdravniki javnih zdravstvenih zavodov izda minister za zdravstvo.

Vsakdo je dolžan dati mrliškem pregledniku na njegovo zahtevo podatke o času, kraju, vzroku, povodu in načinu smrti oziroma mrtvorojenosti in druge podatke, potrebne za izpolnitev zdravniškega poročila o umrli osebi. Za nadzor nad izpolnjevanjem in vodenjem predpisane dokumentacije je pristojen Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije. Za strokovno usposabljanje za opravljanje mrliško pregledne službe sta pooblaščena Inštitut za sodno medicino Medicinske fakultete in Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije, ki izdeta tudi ustrezno potrdilo. Občinski organ za zdravstvo vodi evidenco vseh mrliških preglednikov, določenih za vse območje ali samo za posamezna območja občine. O tem morajo biti seznanjeni tudi organi, ki so pristojni za vodenje matičnih knjig. Občinski organ za zdravstvo lahko vsak čas in brez poprejšnje odpovedi razreši mrliškega preglednika, ki kljub predhodnemu opozorilu ne opravlja pravilno ali vestno svoje službe.

6.2 OPRAVLJANJE MRLIŠKO PREGLEDNE SLUŽBE

Če smrti ne prijavi zdravnik mrliški preglednik, mora tisti, ki mora po predpisih o matičnih knjigah prijaviti smrt ali mrtvorojenost, še pred to prijavo obvestiti mrliškega preglednika, da opravi mrliški pregled in potrdi smrt na predpisanem obrazcu ter izda mrliško poročilo o umrli osebi oziroma mrtvorojencu. Ustno ali pisno obvestilo mora biti sporočeno mrliškem pregledniku čim prej, najpozneje pa v dvanajstih urah po zaznanju smrti oziroma mrtvorojenosti. O mrtvorojenosti mora obvestiti mrliškega preglednika ne glede na dolžnost drugih oseb po predpisih tudi babica, ki je pri porodu sodelovala ali, ki je na drug način izvedela za mrtvorojenost.

Mrliški preglednik mora pregledati vsako truplo oziroma mrtvorojenega otroka takoj, ko izve za smrt oziroma mrtvorojenca, najpozneje pa v štiriindvajsetih urah, ob specifičnih klimatskih razmerah in v gosto naseljenih stavbah pa najpozneje v dvanajstih urah, v primeru nenadne ali nasilne smrti pa najkasneje v štirih urah po tem, ko je za smrt izvedel. Če je oseba umrla v zdravstvenem zavodu ali pri zasebnem zdravstvenem delavcu, mora ta zdravstveni zavod oziroma zasebni zdravstveni delavec obvestiti o obdukcijski diagnozi zdravstveni zavod, kjer se

je bolnik zdravil pred napotitvijo v drug zdravstveni zavod, oziroma njegovega osebnega zdravnika, ki je vodil osnovno medicinsko dokumentacijo o umrlem bolniku.

Mrliški pregled se opravlja praviloma na kraju smrti oziroma mrtvorojenosti, le če je bilo to zaradi posebnih okoliščin nemogoče, se lahko opravi pregled v stanovanju pokojnika ali v mrtvašnici. Kadar gre za očitno nasilno smrt ali za sum take smrti, trupla ni dopustno premikati iz prvotne lege, dokler tega ne dovoli pristojni sodni organ, javni tožilec oziroma organ javne varnosti. Pred opravljenim mrliškim pregledom se truplo ne sme dati na mrtvaški oder, prevažati pokopati oziroma upepeliti.

Mrliški preglednik mora mrliča oziroma mrtvorojenca skrbno pregledati po vsem telesu glede vseh znamenj resnične smrti, ki jih določajo strokovna navodila. Posebno pozornost je treba posvetiti sporočilom in znamenjem, ki kažejo, da je smrt nastopila zaradi kaznivega dejanja ali nalezljive bolezni. Kadar gre za sum nasilne smrti ali za nenadno smrt, mora mrliški preglednik takoj obvestiti organe pregona in jim dati potrebne podatke zaradi nadaljnjega ukrepanja po zakonu o kazenskem postopku. Če gre za sum nasilne smrti mrliški preglednik poskrbi, da se ohranijo sledovi in predmeti, s katerimi je bilo kaznivo dejanje storjeno. Ko pa gre za sum nalezljive bolezni, mora mrliški preglednik brez odlašanja obvestiti območni zavod za zdravstveno varstvo in sanitarno inšpekcijo.

Dolžnost mrliškega preglednika je tudi čim bolj natančno ugotoviti čas (dan, mesec, leto, uro), kraj in vzrok smrti, pri mrtvorojencu pa vzrok in okoliščine, v katerih se je porod izvršil in kdo je pri tem sodeloval. Če glede na okoliščine ne more določiti natančnega časa smrti, ugotovi čas smrti tako, da določi časovni interval med urama in datumoma smrti. Mrliškemu pregledu sme prisostvovati dosegljiva odrasla oseba, ki razpolaga s podatki o umrlem.

6.3 DOKUMENTACIJA

Mrliški preglednik izda o opravljenih pregledih dokumentacijo na predpisanih obrazcih. Zdravniško potrdilo o umrli osebi izpolni mrliški preglednik v ustreznem številu izvodov in sicer:

- za območni zavod za zdravstveno varstvo, za vnos in obdelavo podatkov,
- v primeru obdukcije ali odstopa od obdukcije za Inštitut za patologijo Medicinske fakultete ali patološko morfološke enote bolnišnic morajo posredovati podatke območnemu zavodu za zdravstveno varstvo,
- za inštitut za sodno medicino Medicinske fakultete oziroma za zdravnika mrliškega preglednika, pristojnega za območje na katerem se opravi upepelitev,
- za zdravnika, ki je ugotovil smrt.

Prijavo smrti izpolni mrliški preglednik in sicer:

- za prijavo smrti na matičnem uradu,
- za prevoznika trupla kot dovoljenje za prevoz umrlega.

Zdravniško poročilo o umrli osebi lahko mrliški preglednik dopolni na nahrbtni strani obrazca s podatki o času pokopa umrlega, o mrtvorojenosti in o času opravljenega mrliškega pregleda.

Za mrtvorojenega otroka se šteje mrtev plod ne glede na njegovo težo in dolžino, če je trajala nosečnost dvaindvajset tednov in več. Za živorojenega otroka se šteje in se mora prijaviti smrt ne glede na porodno težo in dolžino, na čas trajanja nosečnosti ter na čas trajanja življenja – vsak plod, ki pri izločitvi iz materinega telesa diha ali kaže druge znake življenja (bitje srca, utripanje popkavnice ali vidno gibanje progastih mišic) in sicer ne glede na to, ali je bila popkavnica prekinjena ali posteljica še pritrjena. Za splav (fetalno smrt) se šteje mrtev plod, če je trajala nosečnost manj kot dvaindvajset tednov. Splav je treba prijaviti pristojnemu območnemu zavodu za zdravstveno varstvo. Prijavo opravi zdravnik, ki je prvi ugotovil splav. Če gre za sum kaznivega dejanja pa mora o tem tudi obvestiti organe pregona.

6.4 OBDUKCIJA

Po opravljenem mrliškem pregledu oziroma ugotovitvi da je oseba umrla, se mora opraviti obdukcija (sanitarna obdukcija) v naslednjih primerih:

- če se ne da ugotoviti vzroka smrti,
- na zahtevo zdravnika, ki je bolnika zdravil,
- če gre za sum nalezljive bolezni,
- na zahtevo pristojnega preiskovalnega sodnika.

Obdukcija se opravi tudi na željo zakonca ali izvenzakonskega partnerja ali če tega ni, na zahtevo staršev, odraslih otrok oziroma posvojencev, če gre za umrlo starša ali posvojitelje, če se ne strinjajo z ugotovljenim vzrokom smrti.

Plačnik stroškov obdukcije je občinski organ pristojen za zdravstvo, ki mora zagotoviti tudi tehnično pomoč v zvezi z obdukcijo (prenašanje, prevoz in pokop trupla). Če se izkaže, da gre za kaznivo dejanje spadajo stroški v zvezi z obdukcijo med stroške kazenskega postopka.

Obdukcijo smejo opravljati le za to usposobljeni zdravniki. Obdukcijo trupel, kjer je podan sum, da je šlo za nalezljivo bolezen, se sme opraviti samo v pokopališki ali bolnišnični mrtvašnici. Obdukciji sme prisostvovati mrliški preglednik. Če se šele pri obdukciji ugotovi, da je bila smrt posledica kaznivega dejanja, je treba obdukcijo prekiniti in o tem takoj obvestiti organe pregona oziroma preiskovalnega sodnika. O vsaki obdukciji se mora izdelati obdukcijski zapisnik z izčrpno obdukcijsko diagnozo. V zapisniku morajo biti navedeni vsi patološki znaki in vzroki smrti. Podpisati ga mora zdravnik, ki je obdukcijo opravil.

Fotografiranje in snemanje mrliških mask, pri mrličih umrlih za nalezljivo boleznijo ni dopustno, izjemoma je to dopustno z dovoljenjem in ob navzočnosti za opravljanje mrliških pregledov pooblaščenega zdravnika, po prej je treba ukreniti vse potrebno, da se nalezljiva bolezen ne prenese.

6.5. POKOP

Pokop oziroma upepelitev se opravi v skladu z zakonom. Pred upepelitvijo se obvezno opravi kontrolni mrliški pregled. Pregled opravi zdravnik mrliški preglednik pristojen za območje, na katerem se opravi upepelitev. Mrliški pregledniki morajo upoštevati predpise o vodenju matičnih knjig in navodila ministrstva za zdravstveno varstvo, Inštituta za sodno medicino Medicinske fakultete ter organizacije, ki je pristojna za statistično obdelavo.

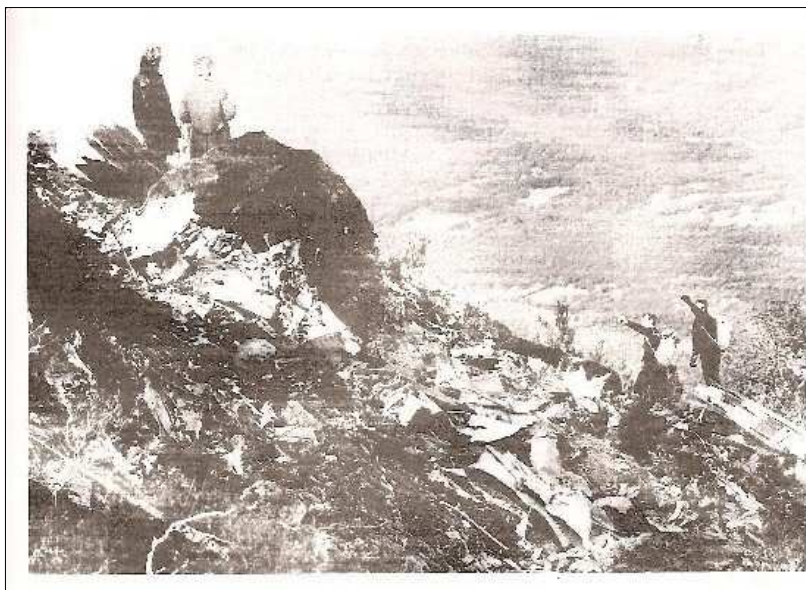
7. ZDRAVNIK V IZREDNIH RAZMERAH

Zdravnikova dolžnost je v izrednih razmerah prav tako kot v »normalnem stanju« opredeljena z načeli deontološko-etičnih zapisov in z določbami zakonov. Prvo in bistveno je dejstvo, da je zdravnikovo mesto tam, kjer je ljudem hudo, kjer trpijo zaradi bolezni, tam, kjer vladata strah in obup, tam, kjer ljudje ostajajo osamljeni in sami s svojo nesrečo.

Izredne razmere v zdravniškem delu lahko pomenijo vsako nepredvideno nalogo, ki s svojimi zahtevami krepko presega vsakdanje delo določenega zdravnika, pa naj si bo to nepričakovana intervencija na specialistični ravni ali preprosta intervencija vsiljenih, nenavadnih ali neugodnih, morda celo v nevarnih okoliščinah, kot so slabo vreme, mraz, požar, poplave, ogroženo področje, ki dostikrat zahtevajo pogum ter požrtvovalnost, ki daleč presega zdravnikove pogodbene dolžnosti.

Izredne razmere torej ne predstavljajo samo določenih dolžnosti zdravnika, ampak so dogodki, ki pomenijo izredne razmere za širši krog ljudi, za mesta, morda celo za določeno pokrajino ali za celo državo, kot so potresi, poplave, vojne, nesreče z več žrtvami, velike prometne nesreče, letalske katastrofe, množične zastrupitve.

Slika 4: Ostanke trupel v letalski nesreči

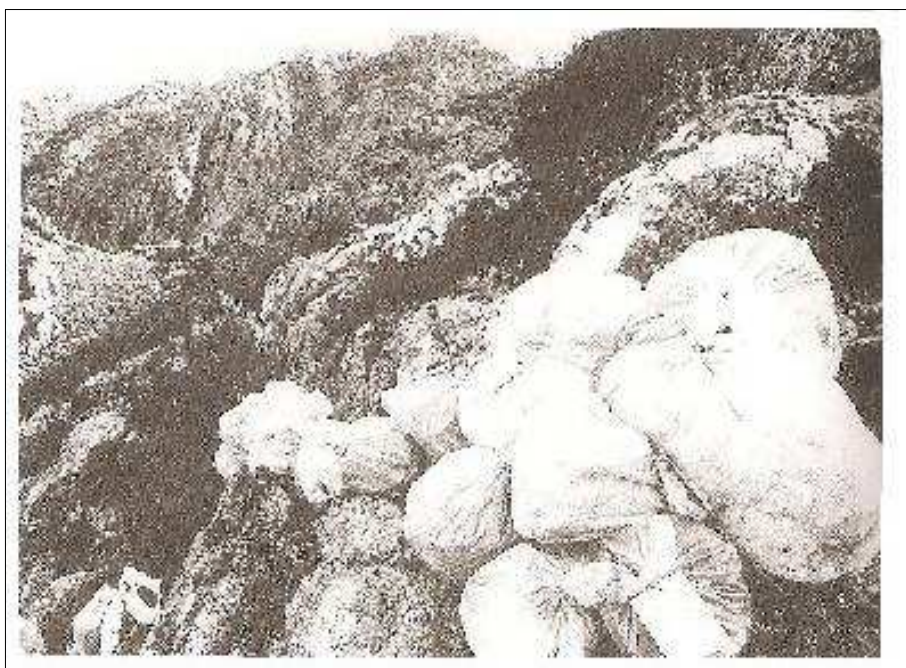
Vir: Mrliško pregledna služba v Republiki Sloveniji (1999, str.83)

Posebnosti, ki označujejo zdravnikovo delo v izrednih razmerah, lahko delimo v več skupin. Prva in najosnovnejša je ta, da vsaka zahteva nove in izvirne rešitve in morda tudi improvizacije. Prav zaradi te posebnosti ne moremo predpisati šablon in modelov ter navodil za ravnanje. Naslednje posebnosti, s katerimi se srečujemo v izrednih razmerah so: ukinitvev meril o delovnih

obveznostih oziroma njihovih mejah, isto pa velja tudi za udomačene meje strokovne pristojnosti. Kljub vsemu pa ostajajo v veljavi načela odgovornosti za napake pri odločanju in ukrepanju; vsaj načela o moralni, če že ne o kazenski in odškodninski odgovornosti. Sledeča posebnost, ki se pojavlja v izrednih razmerah, je hitro in odločno ukrepanje, kar izključuje možnost posvetovanja in listanje po strokovni literaturi. Zdravnik po navadi ostaja sam s svojim znanjem in s svojo vestjo ter z bremenom dolžnosti skrbi za zdravje ljudi, ki so se v usodnih trenutkih zgrnili okoli njega. Naslednja posebnost, ki spremlja zdravnikovo delo v izrednih razmerah, je v možnostih za delo, ki so v takih razmerah spremenjene in slabše, ožji sodelavci so velikokrat neuporabni, pripomočki in prostori so po večini neuporabni.

Osnovni element zdravnikove usposobljenosti v izrednih razmerah je znanje, ki ga mora venomer obnavljati, posebno tisto znanje, ki je v dnevni praksi zdravnikovega dela zunaj njegovega navadnega dela in ki prav zaradi tega ostaja zanemarjeno in v izrednih razmerah negotovo. To je na primer nujna medicinska pomoč, sodobni ukrepi oživljanja, ugotavljanje smrti, prehitro prenehanje z oživljanjem, itd.

Slika 5: Zbiranje ostankov trupel v letalski nesreči

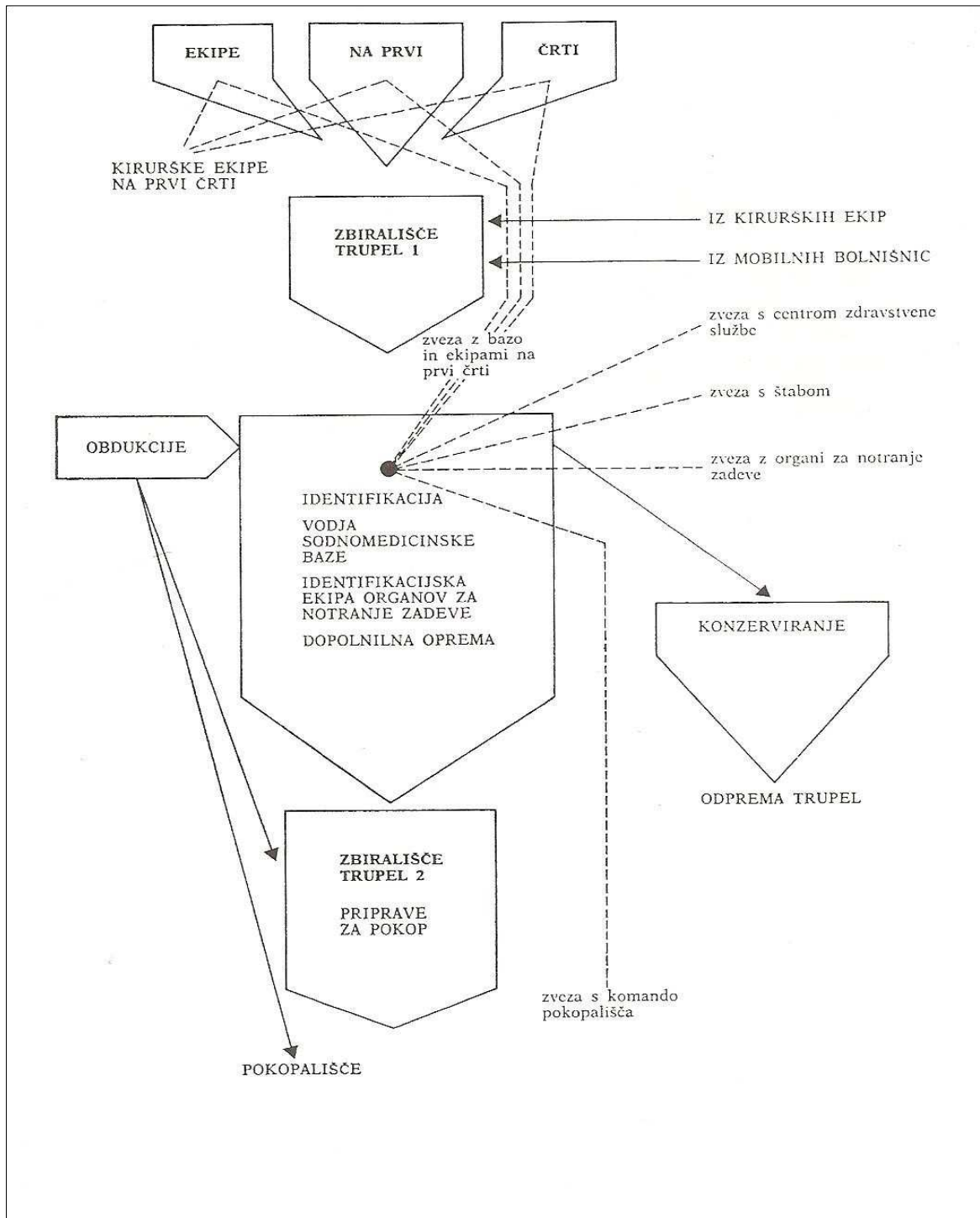
Vir: Mrliško pregledna služba v Republiki Sloveniji (1999, str.84)

Naslednja lastnost, ki je zdravniku nujno potrebna prav v izrednih razmerah je primerna psihofizična pripravljenost in neodvisnost od služb na ogroženem področju, čeprav je to mogoče doseči le izjemoma. Tukaj predvsem pridejo do izraza bivalni prostori ter preskrba in transport.

SODNOMEDICINSKA DEJAVNOST V IZREDNIH RAZMERAH

Na inštitutu za sodno medicino je na podlagi pridobljenih izkušenj bila sestavljena posebna shema, v kateri je zdravnik splošne medicine razporejen v prvi liniji, to je neposredno na prizorišču katastrofe, kjer so hkrati preživeli poškodovanci in trupla smrtno ponesrečenih. Naloga zdravnika na prvi črti naj bi bila nudenje prve medicinske pomoči in triaža poškodovanih ter ugotavljanje smrti. Pri poškodovancih, kjer je bila ugotovljena smrt, je pomembna zdravnikova naloga tudi zavarovanje podatkov o kraju najdbe trupla in osebnih predmetov, ki so dragoceni za kasnejši identifikacijski postopek. Zdravniki specialisti so razporejeni predvsem v osrednji bazi za oskrbo poškodovanih, specialisti iz sodne medicine pa predvsem pri identifikaciji in morebitnem konzerviranju trupel, specialisti patalogi pa v bazi za obdukcije zaradi ugotavljanja narave poškodb in vzroka smrti. Takšna shema se s prilagoditvami lahko uporabi v vseh katastrofah.

Slika 6: Organizacijska shema sodnomedicinske baze

Vir: Mrliško pregledna služba v Republiki Sloveniji (1999, str.85)

Nekoliko drugačna shema pa se uveljavlja v konceptu Slovenske vojske, ki je podvržen standardom NATA in je bila prvič predstavljena na skupni vaji CAE 98. Na prvi liniji je postavljena raven ROLE 1 z oskrbo in triažo, ki preko ROLE 2 na specialistični ravni skrbi za primarno oskrbo ter triažo na kvartarno zdravstveno oskrbo ROLE 4. Tudi po NATO-vi nomenklaturi najde zdravnik splošne prakse svoje mesto v prvih linijah.

Poleg naštetih lastnosti ter kvalitet, ki jih zahtevamo od zdravnika pri njegovem delu v izrednih razmerah, je pomembno tudi to, da najde primerno besedo za preživele svojce, ki se zgrnejo okoli njega, čeprav je potrebno morda pospraviti na stotine trupel in oskrbeti na tisoče ranjencev. Zdravnik se mora zavedati, da največkrat razen njega ni nikogar drugega, ki bi preživelim mogel in hotel nakloniti posluš in razumevanje, kakršno v tem trenutku pričakujejo in potrebujejo. Delo splošnega zdravnika bo ob katastrofah večinoma usmerjeno v delo s poškodovanimi, obolelimi in kakor koli drugače prizadetimi, delo s trupli, razen že omenjenega ugotavljanja nastopa smrti, bo bolj izjema kot pravilo. Kljub temu pa bi radi opozorili, da zdravnik opravlja z vso resnostjo tudi administrativna dela, kot so oštevilčenje, beleženje predmetov ob in na truplih, ter druga nujno potrebna opravila administrativne narave, kajti po opravljenem delu bodo zagotovo prišli na površje pravni problemi, ki urejajo razmerja med ljudmi samimi in med ljudmi ter državo. Tega se zdravnik mora zavedati, kajti on je tisti, ki mora pacientu zagotoviti najnujnejše dokaze o njegovi zdravstveni škodi, ki bodo podlaga za urejanje poznejših odškodninskih zadev. V nasprotnem primeru se bo pacient čutil upravičeno prikrajšan za svoje pravice.

Izredne razmere so vselej stroga preizkušnja tako za zdravstveno službo kot za zdravnika samega, ki s svojimi organizacijskimi pristojnostmi in kot vzgled za sodelavce in za širšo okolico lahko bistveno vpliva na razplet - v dobrem ali slabem. V okoliščinah katastrofe ali velike nesreče je za vsakega zdravnika dela dovolj, ne glede na njegovo usmerjenost. V bistvu gre za smotrno uporabo temeljnega medicinskega znanja v spremenjenih razmerah in za pravilno razporeditev glede na različne potrebe in možnosti. Redkost takih dogodkov ne dovoljuje, da bi se ob njih učili na lastnih napakah.

7.2. UGOTAVLJANJE PRIBLIŽNEGA ČASA SMRTI GLEDE NA POSMRTNE SPREMEMBE NA TRUPLU

Okvirno določanje časa smrti – po 1 uri;

- prvi znaki mrliških lis na tilniku (hipostaza),
- zamotenje roženici (odprto oko),
- padec rektalne temperature za 1° C.

Okvirno določanje časa smrti – po 2 urah

- zlivanje mrliških lis na tilniku,
- občutno ohlajanje rok, nog, obraza,
- zenica se ne skrči na eserin.

Okvirno določanje časa smrti – po 2 do 8 urah

- pojavi se okorelost v žvečkalkah,

- utekočinjenje sredice suprarenalk,
- zenica se ne razširi na atropin,
- občutno ohlajanje kože,
- okorelost zajame vso skeletno muskulaturo.

Okvirno določanje časa smrti – po 8 do 24 urah

- nasilno porušena okorelost se ne povrne,
- mrliške lise ne izginejo na pritisk in se ne selijo,
- najbolj zgodnje izleženje mušjih ličink iz jajčec,
- pergamentasto sušenje na zunanjem spolovilu,
- gibljivost na migetalčnem epitelu preneha,
- mrliške lise so do kraja razvite,
- v vročem času zelena lisa na trebuhu,
- truplo ohlajeno do temperature okolja,
- pljučna hipostaksa, hemoliza,
- neprozornost roženice (zaprto oko).

Okvirno določanje časa smrti – po 2 dneh

- temnozeleno obarvanje na spodnji površini jeter in vranice, kjer se tišči širokega črevesa,
- transudat s hemoglobinom v mali medenici,
- transudat s hemoglobinom v prsni votlinah,
- negibljivost spermijev v semenskih mešičkih,
- okorelost začne popuščati,
- možganska tekočina izginja,
- mehki bulbusi,
- široka zenica,
- zelena lisa na trebuhu in nabrekanje povrhnjih ven.

Okvirno določanje časa smrti – po 17 dneh

- okorelost povsem popusti (če je toplo že prej),
- izjemno zgodnje zabubljenje mušjih ličink,
- zgodnji pojav praznih bub,
- truplo umazanozeleno,
- navadni čas za mušje bube (široke variacije glede na temperaturo),
- pozelenela koža na trebuhu (v mrazu),
- gnilobni mehurji, splošna napihnenost,
- zgodnja mumifikacija.

8. ZAKLJUČEK

Navodilo za asanacijo bojišča bivše jugoslovanske armade je bilo napisano na podlagi osnovnih načel o organizaciji in izvajanju asanacije bojišča Splošne vojaške službe, ostalih vojaških predpisih ter zakonih, ki pokrivajo to področje. Pri tem je potrebno poudariti, da se je bivša jugoslovanska ljudska armada omejila na območja znotraj državnih meja.

Slovenska vojska pa je s sprejetjem Stanaga 2070(4), Pokopi v kriznih razmerah poenotila postopke, ki se uporabljajo, ko je ena izmed članic NATA primorana izvesti zasilni pogreb na kopnem drugega člana NATA, sovražnika ali civilista. Oblika pogreba je po navadi naloga enote in ne specializiranih pogrebnih služb.

Zasilni pogrebi se izvajajo tako, da:

- se upoštevajo temeljna higienska načela,
- se zagotovi največja možna varnost preminulega pred živalmi in krajami,
- se zagotovi največja možnost kasnejše premestitve preminulega,
- se zagotovi največja varnost za okolje in se zavarujejo atomsko, biološko ali kemično okuženi ostanki trupla.

Slovenska vojska je vključena v sistem obrambnega načrtovanja NATA, kjer skladno z lastnimi interesi in zmogljivostjo uresničujemo poslanstvo Slovenske vojske v Republiki Sloveniji in na kriznih žariščih v tujini. Asanacija bojišča spada pod logistiko. Logistična podpora temelji na nacionalni logistiki in večnacionalni podpori, ki se zagotavlja s pogodbami o sodelovanju in tehničnimi dogovori. Temu primerno bi po mojem mnenju bilo potrebno urediti koncept logistike iz katerega bi potem izhajala vsa nadaljnja navodila, tudi glede asanacije bojišča, kot tudi veljavna ustavna in zakonska določila, ki veljajo v Republiki Sloveniji.

Slovenska vojska je s sprejetjem Stanaga 2070(4), Pokopi v kriznih razmerah poenotila postopke, ki pa ne dajo vseh odgovorov na vprašanja, ki ga zajema asanacija bojišča. Zato bi po mojem mnenju bilo potrebno napisati navodilo asanacije bojišča za potrebe in zmogljivosti Slovenske vojske.

Občutki vsakega vojaka, podčastnika in častnika v primeru, da je ranjen ali mrtev so usmerjeni k splošnim moralnim vojaškim načelom. Ko bo ranjen, da se bo z njim postopalo hitro in strokovno, ko pa bo mrtev, da bo družina pravočasno obveščena, ter da se bo s truplom ravnalo z vsem spoštovanjem.

LITERATURA IN VIRI

1. BALAŽIC, Jože. ŠTEFANIČ Borut. Mrliško pregledna služba v Republiki Sloveniji. Inštitut za sodno medicino, Ljubljana, 1999.
2. GOŠNJAK, Ivan. Uputstvo za asanacijo bojišta. FRJ, 1958.
3. PIŠLAR, Marko. Končana asanacija na Korziki. Slovenska vojska. 2008, št.9, str.3.
4. POGORILIČ, Zlatko. Navodilo za opravljanje mrliško pregledne službe. 2005
5. Pravilnik o pogojih in načinu opravljanja mrliško pregledne službe. Uradni list RS, št. 56-2045, 1993.
6. Standardni operativni postopek za pokop v kriznih razmerah. Št. 8804, 2006

SEZNAM SLIK	STRAN
Slika 1: Grob za posameznika (vzdolžni in prečni presek)	8
Slika 2: Prečni presek skupinske grobnice	9
Slika 3: vzdolžni presek skupinske grobnice	9
Slika 4: Ostanke trupel v letalski nesreči	29
Slika 5: Zbiranje ostankov trupel v letalski nesreči	30
Slika 6: Organizacijska shema sodnomedicinske baze	32

IZJAVA O AVTORSTVU

S svojo častjo potrjujem, da sem to zaključno nalogo izdelal popolnoma samostojno, s pomočjo navedene literature in pod vodstvom mentorja.

Gregor Tkalec

Ljubljana, 20.08.2008